VICTOR HUGO

ULTIMA ZI A UNUI CONDAMNAT LA MOARTE

Primele ediții ale acestei lucrări, publicată la început fără nume de autor, debutau cu următoarele rânduri:

„Se poate lua cunoştinţă de existența acestei lucrări în două moduri. Fie că s-a găsit, cu adevărat, un teanc de hârtii îngălbenite şi de mărime deosebită, în care s-au aflat însemnate, unul câte unul, ultimele gânduri ale unui nenorocit; fie că am dat peste un om, un visător, preocupat de observarea naturii spre profitul artei, un filozof, un poet, cine ştie cine, a cărui idee, fantezia aceasta, l-a copleşit, neputându-se slobozi de sub imperiul ei decât lepădând-o într-o carte. Cititorul va alege din aceste două explicații pe cea care îi va place".

După cum reiese din text, în epoca în care a fost publicată cartea de față, autorul n-a socotit că se cuvine să-şi înfățişeze întreaga gândire. A preferat să aştepte ca ea să fie înțeleasă şi să vadă dacă, într-adevăr, va fi. A fost. Astăzi, autorul poate dezvălui ideea politică, ideea socială, pe care a voit să le populărizeze în această nevinovată şi candidă formă literară. El declară, aşadar, sau, mai curând, mărturiseşte cu glas tare că Ultima zi a unui condamnat la moarte nu reprezintă altceva decât o pledoarie, directă sau indirectă, cum vreți să o luați, în favoarea abolirii pedepsei capitale. Lucrul anume pe care a intenționat să-l facă, tot ce ar dori ca posteritatea să întrevadă în operă sa, dacă s-ar întâmpla să fie interesată de ceva atât de mărunt, nu este apărarea particulară, totdeauna lesnicioasă, totdeauna tranzitorie, a cutărui ori cutărui criminal, a cutărui ori cutărui acuzat ales dintre alții; este vorba de

VICTOR HUGO

ULTIMA ZI A UNUI CONDAMNAT LA MOARTE

Primele ediții ale acestei lucrări, publicată la început fără nume de autor, debutau cu următoarele rânduri:

„Se poate lua cunoştinţă de existența acestei lucrări în două moduri. Fie că s-a găsit, cu adevărat, un teanc de hârtii îngălbenite şi de mărime deosebită, în care s-au aflat însemnate, unul câte unul, ultimele gânduri ale unui nenorocit; fie că am dat peste un om, un visător, preocupat de observarea naturii spre profitul artei, un filozof, un poet, cine ştie cine, a cărui idee, fantezia aceasta, l-a copleşit, neputându-se slobozi de sub imperiul ei decât lepădând-o într-o carte. Cititorul va alege din aceste două explicații pe cea care îi va place".

După cum reiese din text, în epoca în care a fost publicată cartea de față, autorul n-a socotit că se cuvine să-şi înfățişeze întreaga gândire. A preferat să aştepte ca ea să fie înțeleasă şi să vadă dacă, într-adevăr, va fi. A fost. Astăzi, autorul poate dezvălui ideea politică, ideea socială, pe care a voit să le popularizeze în această nevinovată şi candidă formă literară. El declară, aşadar, sau, mai curând, mărturiseşte cu glas tare că Ultima zi a unui condamnat la moarte nu reprezintă altceva decât o pledoarie, directă sau indirectă, cum vreți să o luați, în favoarea abolirii pedepsei capitale. Lucrul anume pe care a intenționat să-l facă, tot ce ar dori ca posteritatea să întrevadă în operă sa, dacă s-ar întâmpla să fie interesată de ceva atât de mărunt, nu este apărarea particulară, totdeauna lesnicioasă, totdeauna tranzitorie, a cutărui ori cutărui

criminal, a cutărui ori cutărui acuzat ales dintre alții; este vorba de pledoaria generală şi permanentă în favoarea tuturor acuzaților de azi şi de mâine; este articolul cel mai de seamă din dreptul umanității invocat şi pledat cu glas răspicat în fața societății, ce reprezintă marea curte de casație; este scopul suprem al respingerii lui abhorrescere a sanguine acceptat pentru totdeauna încă dinaintea judecării tuturor proceselor criminale; este întrebarea sumbră şi fatală ce palpită în taină în adâncul tuturor proceselor capitale sub întreitul patos al retoricii însângerate sub care o ascund slujbaşii regelui; este problema vieții şi a morții, dezgolită, despovărată de toate întortochelile sonore ale parchetului, adusă cu brutalitate la lumina zilei şi aşezată chiar acolo unde se cade să fie văzută - acolo unde se află cu adevărat, în mediul său autentic, cumplit; nu la tribunal, ci pe eşafod; nu în fața judecătorului, ci a călăului.

Iată care a fost intenția autorului. Dacă viitorul i-ar atribui, într-o bună zi, gloria de a fi făcut-o, ceea ce nu se încumetă să nădăjduiască, altă coroană nu îşi doreşte.

Autorul declară, deci, repetat că se află, în numele tuturor acuzaților cu putință, inocenți sau vinovați, în fața tuturor curților, pretoriilor, juriilor, justițiilor. Această carte se adresează oricui ar judeca. Iar pentru ca pledoaria să fie tot atât de vastă după cum îi este cauza, a trebuit - şi acesta este motivul pentru care Ultima zi a unui condamnat este alcătuit astfel - să elimine, de pretutindeni, din subiect, contingentul, accidentul, specificul, specialul, relativul, modificabilul, episodul, anecdota, evenimentul, numele propriu şi să se mărginească, dacă aceasta înseamnă a te mărgini, numai la a pleda cauza unui condamnat oarecare, executat într-o zi oarecare, pentru o crimă oarecare. E fericit dacă, fără ajutorul altei unelte decât aceea a gândirii sale, a pătruns atât de adânc, încât a făcut să sângereze o inimă sub acel oes triplex al magistratului! E fericit dacă a izbutit să îi facă demni de milă pe cei ce se cred drepți! E fericit dacă, tot scormonind în judecător, a izbutit, câteodată, să redescopere omul!

Cu trei ani în urmă, când a apărut această carte, câtorva persoane le-a trecut prin minte să o conteste autorului. Unii au presupus că este o carte englezească, alții - americană. Ciudată manie să cauți la o mie de leghe originile lucrurilor şi să faci să izvorască din acelaşi loc cu Nilul pârâul ce spală ulița ta! Din păcate nu se află aici nici vreo carte englezească, nici una americană, nici una chinezească. Ideea Ultimei zile a unui condamnat la moarte nu este luată din nici o carte; autorul nu obişnuieşte să-şi caute ideile atât de departe, ci acolo de unde le-ați fi putut afla cu toții, unde le-ați şi aflat poate (cine n-a trăit, în duhul său, sau n-a visat la ultima zi a unui condamnat la moarte?), adică, pe şleau, din piața publică, din place de Greve. Trecând pe acolo, într-o bună zi, a ridicat această idee fatală, ce se zbătea într-o baltă de sânge, sub cioturile înroşite ale ghilotinei.

Începând cu acea dată, de câte ori, în curgerea joilor funebre ale curții de casație, intervenea una dintre acele zile în care țipătul unei condamnări la moarte izbucnea în Paris, de fiecare dată când autorul auzea trecându-i pe sub ferestre urlătorii aceia răguşiți ce hăituiau spectatorii spre Greve, de fiecare dată îi revenea ideea dureroasă, îl copleşea, îi umplea mintea cu jandarmi, călăi şi gloată, îi explica, ceas de ceas, ultimele suferințe ale nenorocitului ce agoniza: în această clipă se mărturiseşte, în această clipă este tuns, în această clipă i se leagă mâinile; era somat, el, biet poet, să spună toate acestea societății care îşi vede de afacerile ei, în timp ce lucrul acela monstruos este săvârşit; era stors, era împins, era zguduit, iar dacă tocmai versifica, îi ucidea stihurile abia schițate; punea la index toate lucrările, se interpunea la orice, îl investea, îl obseda, îl asedia. Un supliciu, un supliciu care începea o dată cu trezirea zorilor şi care dura, aidoma cu al nenorocitului ce era torturat în acelaşi timp, până la ceasurile patru. Numai atunci, o dată strigat ponens caput expiravit, de către glasul sinistru al orologiului, autorul respira şi îşi recăpăta o oarecare libertate a spiritului. Şi într-o bună zi, în sfârşit. - Era, după cum îşi aminteşte, a doua zi după executarea lui Ulbach - începu să scrie această carte. De atunci se

simte slobozit. Când fu comisă una dintre aceste crime publice numite execuții judiciare, conştiința să îi spuse că nu mai era solidar. Nu s-a mai simțit stropit pe frunte de picătura aceea de sânge, țâşnită din Greve pe capul tuturor membrilor comunității sociale.

Totuşi, aceasta nu e destul. A-ți spăla mâinile este bine, a împiedica sângele să curgă ar fi şi mai bine.

Şi nici că ar putea exista un scop mai înalt, mai sfânt, mai august decât acesta: să participi la abolirea pedepsei cu moartea. Într-adevăr, autorul participă din adâncul inimii la dorințele şi eforturile oamenilor generoşi ai tuturor națiunilor ce conlucrează de mulți ani la dărâmarea copacului spânzurătorii, singurul copac pe care revoluțiile nu îl dezrădăcinaseră. El, cel fără de vlagă, soseşte, la rândul său, să pună umărul şi să adâncească tăietura pe care a făcut-o Beccaria, cu şaptezeci de ani în urmă, în bătrâna spânzurătoare, înălțată de atâtea secole deasupra creştinătății.

Tocmai spuneam că eşafodul este singurul edificiu pe care revoluțiile nu îl dărâma. Într-adevăr, rareori se întâmpla că revoluțiile să rămână sobre, în privința sângelui omenesc, şi, deoarece apar pentru a curăți de mortăciuni, pentru a tăia crengile uscate ale societății, pedeapsa cu moartea este una dintre uneltele pe care greu se pot obişnui să o lepede.

Vom mărturisi totuşi că dacă a fost vreo revoluție care să ne pară demnă şi în stare să suprime pedeapsa cu moartea, apoi această a fost Revoluția din iulie. Se pare, cu adevărat, că ținea de cea mai elementară mişcare populară a timpurilor moderne să şteargă legiuirea barbară a lui Ludovic al Xl-lea, a lui Richelieu şi a lui Robespierre şi să înscrie, în fruntea legii, inviolabilitatea vieții umane. Se cădea ca anul 1830 să sfărâme satirul lui 93.

O clipă am nădăjduit. În august 1830, plutea atâta generozitate în aer, un duh atât de blând şi de civilizat se legăna în mase, simțeai inima înflorind la apropierea unui viitor frumos, încât ni se părea că pedeapsa cu moartea este abolită de drept, dintr-o singură lovitură, printr-o consimțire

tacită şi unanimă, aşa cum se întâmplase cu celelalte lucruri rele ce ne stingheriseră. Poporul aprinsese un foc al veseliei cu zdrenţele vechiului regim. Aceasta reprezenta zdreanţa însângerată; o credeam în maldăr. Am crezut-o arsă ca şi celelalte. Şi, timp de câteva săptămâni, am crezut, gândind la viitor, în inviolabilitatea vieţii, ca şi în inviolabilitatea libertăţii.

Şi, într-adevăr, abia se scurseră două luni, că se şi făcu o tentativă de a rezolva ca pe o realitate legală utopia sublimă a lui Cezar Bonesana.

Din nenorocire, această încercare fu stângace, neîndemânatică, aproape ipocrită, urmărind de fapt alt interes decât pe cel general.

Oricine îşi aminteşte că în octombrie 1830, la câteva zile după ce fu înlăturată, prin ordinul de zi, propunerea înmormântării lui Napoleon sub coloană, întreaga Cameră se puse pe plâns şi pe boncăluit. Problema pedepsei capitale apăru din nou şi vom arăta, câteva rânduri mai jos, şi cu ce prilej; măruntaiele legislatorilor părură cutreierate de o subită şi minunată mizericordie. Joacă era de-a cine să vorbească, de-a cine să geamă, de-a cine să ridice mâinile spre cer! Pedeapsa cu moartea, Doamne Dumnezeule! Ce oroare! Cutare bătrân procuror general, încărunţit în roba roşie, care toată viaţa mâncase pâine înmuiată în sângele rechizitoriilor, îşi compuse pe dată o mutră jalnică şi atestă pe zei că era indignat de ghilotină. Timp de două zile tribuna nu se despovără de caţavenci jeluitori şi a fost un plâns, o miriologie, un concert de psalmi lugubri, un Super flumina Babylonis, un Stabat mater dolorosa, o mare simfonie în ut, cu coruri, executată de orchestra asta întreagă de oratori ce garnisesc primele bănci ale Camerei şi scot sunete atât de frumoase la zile mari. Cutărică veni cu basul său, cutărel cu falsetul. Nu lipsea nici unul.

Nici că se poate ceva mai patetic ori mai plin de jale. Şedinţa de noapte, îndeosebi, a fost tandră, paternă şi sfâşietoare, ca un act al cincilea de Lachaussee. Bunul public, care nu înţelegea nimic, avea ochii plini de lacrimi[1].

Despre ce era vorba? Să fie suprimată pedeapsa cu moartea?

Da şi nu.

Iată faptele:

Patru oameni de lume, patru oameni ca lumea, dintre acei oameni pe care se poate să îi fi întâlnit prin saloane şi cu care se poate să fi schimbat o vorbă-două, de politeţe, patru bărbaţi, spuneam, au încercat, în înalte cercuri politice, una dintre acele lovituri îndrăzneţe pe care Bacon le numeşte crime, şi Machiaveli - întreprinderi. Or, crimă sau întreprindere, legea, la fel de brutală cu toţi, le pedepseşte cu moartea. Şi cei patru nenorociţi la asta ajunseseră, arestaţi, deţinuţi ai legii, păziţi de trei sute de cocarde tricolore, sub frumoasele ogive de la Vincennes. Ce se poate face şi cum să se facă? Pricepeţi că nu este cu putinţă să trimiteţi la Greve, legaţi în chip mârşav cu funii groase, într-o căruţă, spate în spate cu acel funcţionar pe care nu se face nici măcar să-l numim, patru bărbaţi ca dumneavoastră şi ca mine, patru oameni de lume! Măcar de ar exista o ghilotină din lemn de acaju!

Păi, nimic altceva decât să abolim pedeapsa cu moartea!

Şi Camera se pune pe treabă!

Băgaţi de seamă, domnilor, că, ieri încă, socoteaţi această abolire drept o utopie, o teorie, un vis, o nebunie, poezie. Băgaţi de seamă că nu este pentru întâia oară când se încearcă să vi se atragă atenţia asupra căruţei, asupra funiilor groase, asupra oribilei maşinării roşii şi că este ciudat cum această unealtă hidoasă vă sare în ochi, aşa, deodată.

Ba chiar aşa e! Nu din pricina voastră, oameni din popor, suprimă pedeapsa capitală, ci din pricina noastră, deputaţi, ce putem deveni miniştri. Nu vrem ca maşina lui Guillotin să muşte din clasele sus-puse. Cu atât mai bine dacă asta convine tuturora; noi, însă, ne-am gândit la noi. Ucalegon arde. Să stingem focul. Degrabă, lichidaţi călăul, bifaţi Codul.

Iată aşa, cele mai frumoase combinaţii sociale sunt alterate şi denaturate de un aliaj de egoism. Vina neagră din marmură

albă circulă pretutindeni, apare la tot pasul, sub daltă. Trebuie refăcută statuia.

Bineînțeles că nu este cazul să o declarăm aici: nu suntem dintre aceia care au cerut capul celor patru miniştri. O dată arestați aceşti nenorociți, minia indignată pe care ne-a inspirat-o atentatul lor s-a preschimbat, ca la toți oamenii, într-o milă nesfârşită. Ne-am gândit la prejudecățile dobândite prin educație de către unii dintre ei, la creierul prea puțin dezvoltat al şefului lor, cu fanatism şi obstinație recăzut în erezia conspirațiilor din 1804, încărunțit înainte de vreme în umbra umedă a puşcăriilor statului, la imperativele fatale poziției lor comune, la imposibilitatea de a frâna când te afli pe panta aceea abruptă pe care monarhia se lansase, în plină viteză, în 8 august 1829, la influența persoanei regale, pe care, până atunci, mizasem prea puțin şi, îndeosebi, la demnitatea cu care unul dintre ei se învăluia aşa cum învăluieşti într-o mantie purpurie nenorocirea. Facem parte dintre aceia cărora le doream, cu toată sinceritatea, viață neştirbită şi care eram gata să ne devotăm acestei cauze. Iar dacă, prin absurd, într-o bună zi, li s-ar fi ridicat un eşafod în Greve, avem siguranța că ar fi avut loc o răzmeriță, pentru a-l dărâma, şi cel care scrie aceste rânduri s-ar fi alăturat acestei răzmerițe.

Pentru că, este necesar să o spunem, în crizele sociale, eşafodul politic, dintre toate eşafodurile, este cel mai abominabil, cel mai funest, cel mai otrăvit, cel care se cere extirpat cât mai grabnic. Felul acesta de ghilotină încolțeşte printre pietroaiele pavajului şi, cât ai zice peşte, se răspândeşte pretutindeni.

Fiți cu băgare de seamă la primul cap ce cade în perioada revoluționară. Poporul îi prinde gustul.

Eram deci, personal, de acord cu cei ce voiau să îi cruțe pe cei patru miniştri şi - total de acord cu ei, datorită atât unor rațiuni sentimentale, cât şi politice. Numai că am fi preferat ca să fi ales Camera un alt prilej pentru a propune abolirea pedepsei cu moartea.

Dacă această abolire mult dorită nu ar fi fost propusă în legătură cu patru miniştri picați din Tuileries la Vincennes, ci în

legătură cu primul hoț de drumul mare venit, cu unul din trei acei nenorociți la care abia vă uitați când trec pe lângă dumneavoastră pe stradă, cărora nu le azvârliți nici măcar o vorbă, de a căror atingere murdară vă feriți în chip instinctiv; nenorocitul, copil răpciugos fiind, alerga în picioarele goale prin noroiul răscrucilor, dârdâind iernile pe marginea cheiurilor, încălzindu-se la ferestruicile bucătăriilor domnului Vefour, la care prânzeați, dezgropând de ici, de colo, câte o coajă de pâine dintr-o grămadă de gunoi şi ştergând-o înainte de a o mânca, scărmănând, cât e ziua de lungă, fiul cu un cui, doar-doar o găsi o para chioară, distrându-se numai cu spectacolul gratuit oferit de serbarea regelui şi de execuțiile din Greve, alt spectacol fără plată; bieți prăpădiți pe care foamea îi împingea la furt, iar furtul la celelalte; copii dezmoşteniți de o societate vitregă, pe care casă de corecție îi ia în primire la doisprezece ani, la optsprezece - temnița şi eşafodul la patruzeci; amărâți pe care cu o şcoală şi un atelier i-ați fi putut face buni, morali, utili şi cu care nu ştiți ce să mai faceți, vărsându-i, ca pe o sarcină inutilă, ba în furnicarul roşu de la Toulon, ba în temnița mută de la Clamart, lipsindu-i de viață după ce le-ați luat libertatea; dacă ați fi propus abolirea pedepsei cu moartea în legătură cu unul dintre aceşti oameni, ah! Ședința voastră ar fi fost atunci cu adevărat demnă, măreață, sfânta, majestuoasă, venerabilă. De când acei auguşti părinți din Trente i-au invitat pe eretici la conciliu în numele măruntaielor Domnului, per viscera Dei, nădăjduind convertirea lor quoniam sancta synodus sperat hoereticorum conversionem, nicicând n-ar mai fi fost adunare care să înfățişeze omenirii spectacol mai sublim, mai ilustru, mai milos. Îi e dat celui puternic să se ocupe de cel mărunt şi slab. Ce frumoasă ar fi o adunare de brahmini luând în mâini cauza atâtor paria. În cazul nostru, cauza nenumăraților paria este cauza poporului. Abolind pedeapsa cu moartea, în numele lui, şi fără a aştepta să fiți direct interesați în problemă, ați fi săvârşit ceva mai mult decât o operă politică, ați fi săvârşit o operă socială.

Pe când aşa, încercând suprimarea, nici măcar n-a fost o operă politică, deoarece nu a avut loc în numele abolirii, ci pentru salvarea a patru miniştri nenorociți, prinşi cu mâna în sacul loviturilor de stat!

Ce s-a întâmplat? Păi, voi nefiind sinceri, noi am fost neîncrezători. Când poporul a văzut că urmează să fie tras pe sfoară, s-a făcut foc pe întreaga treabă şi, lucru remarcabil, s-a agățat cu toate puterile de această pedeapsă cu moartea, a cărui sarcină el o poartă în întregime, orice s-ar spune. Din neîndemânarea voastră a ajuns aici. Abordând problema pieziş, în chip necinstit, ați compromis-o pentru multă vreme. Ați jucat teatru. Ați fost fluierați.

Şi totuşi s-au găsit câteva suflete bune care să ia această farsă în serios. Imediat după acea faimoasă şedință, procurorii generali au primit ordinul, prin intermediul cinstitului ministru al justiției, de a întrerupe, pe termen nedefinit, orice execuție capitală. În aparență, era un pas mare. Adversarii pedepsei cu moartea respirară uşurați. Dar iluzia avu viață scurtă.

Procesul miniştrilor se isprăvi. Nu ştiu ce condamnare a fost pronunțată. Cele patru vieți fură cruțate. Ham fu ales drept cale de mijloc între moarte şi libertate. Terminându-se cu aceste aranjamente, spiritele oamenilor de stat de la conducere înlăturară teama, şi, o dată cu teama, pieri şi umanitatea. Nici nu mai fu vorbă de abolirea pedepsei cu moartea; şi, de îndată ce nu mai fu necesară, utopia redeveni utopie, teoria — teorie, poezia - poezie.

Bineînțeles că în închisori, însă, existau câțiva nenorociți de condamnați de rând, care se plimbau prin țarcuri, de cinci sau şase luni, respirând, definitiv liniştiți, siguri că vor trăi, luând aminarea drept grațiere. Dar, aveți răbdare.

Călăul se temuse straşnic, ca să spunem adevărul. În ziua când îi auzise pe făcătorii noştri de lege vorbind despre umanitate, filantropie, progres, se crezuse pierdut. Ticălosul se ascunsese, se ghemuise sub ghilotina lui, simțindu-se prost sub soarele lui cuptor, ca o pasăre de noapte în plină zi, străduindu-se să se facă uitat, astupându-şi urechile şi neîndrăznind să sufle. Dispăruse de şase luni. Nu mai

dădea nici un semn de viață. Treptat, însă, în bezna în care trăia, şi-a luat curaj. A tras cu urechea spre Cameră şi n-a mai auzit rostindu-i-se numele. Nu se mai juca nimeni cu acele cuvinte sonore de care se temuse atâta. Nu se mai declamau comentarii ale Tratatului delictelor şi pedepselor. Erau preocupți de altele, de cine ştie ce gravă problemă socială, de un drum de ocol, de o subvenție pentru Opera Comică sau de o luare de sânge de o sută de mii de franci dintr-un buget apoplectic de o mie cinci sute de milioane. Nimeni nu mai gândea la el, tăietorul de capete. Văzând aceasta, omul se linişteşte, scoate capul din vizuină şi priveşte împrejur; face un pas, un altul, că nu mai ştiu ce şoarece al lui La Fontaine, apoi îşi ia inima în dinți să iasă complet la lumină de sub eşafodajul său, după care sare pe el, îl cârpăceşte, îl restaurează, îi dă lustrii, îl mângâie, îi dă de joacă, îl face să sclipească, reîncepe să ungă bătrâna maşinărie ruginită pe care puturoşenia o stricase; deodată, se întoarce, apucă de păr, la voia întâmplării, în prima gherlă ce se nimereşte, unul dintre nenorociții aceia ce nădăjduiesc în viață, îl trage spre el, îl despoaie, îl leagă, îl face fedeleş şi iată că execuțiile reîncep.

Este înfiorător, dar aşa se scrie istoria.

Da, a exista o amânare de şase luni acordată nenorociților deținuți, cărora, în mod gratuit, li s-a agravat în felul acesta pedeapsa, îngăduidu-li-se să țină iar la viață; apoi, fără nici o pricină sau nevoie, fără a se şti prea bine de ce, aşa, într-o bună dimineață, amânarea fu revocată, şi, cu răceală, toate aceste ființe omeneşti fură iar duse la junghierea planificată.

Ah! Doamne Dumnezeule! Ia, spuneți-mi: cu ce ne-ar fi deranjat dacă toți aceşti oameni trăiau? Nu mai e în Franța suficient aer ca să respire toată lumea?

Trebuie să se fi petrecut ceva cumplit de monstruos în inima acelui mizerabil lefegiu al cancelariei, căruia îi era totuna ce se va întâmpla, ca să se ridice de pe scaun şi să spună: „Ei! Nimeni nu mai visează la abolirea pedepsei cu moartea. E timpul să reîncepem ghilotinarea“!

De altfel, trebuie să o menționăm, niciodată execuțiile nu au avut loc în circumstanțe mai atroce ca de la revisarea aminării din iulie încoace. Niciodată anecdotica legată de Greve n-a fost mai revoltătoare şi n-a dovedit mai cu prisosință execrarea pedepsei cu moartea. Această supralicitare a ororii reprezintă dreapta pedepsire a oamenilor care au repus în vigoare codul sângelui. Să fie pedepsiți de opera lor. Aşa se cade.

Se cuvine să citãm unul sau două exemple privind ceea ce a fost înfiorător şi păgânesc în anumite execuții. Trebuie să le facem pe soțiile procurorilor regali să se îmbolnăvească de nervi. Câteodată femeia poate fi o conştiință.

Undeva în sud, bănuim că la Pamiers, către sfârşitul lui septembrie trecut. - Nu mai ținem minte limpede locul, ziua şi numele condamnatului, dar le vom regăsi dacă faptul ar fi contestat - spre sfârşitul lui septembrie, deci, au intrat în celula unui om ce amestecă liniştit cărțile de joc; i s-a dat a înțelege că urma să moară peste două ore; e ras, tuns, legat straşnic, mărturisit; apoi e dus cu cotiugarul, între patru jandarmi, prin gloată, spre locul execuției. Până aici, toate sunt bune. Aşa se procedează. Ajuns la eşafod, călăul îl ia din mâinile preotului, îl conduce, îl leagă de taler, apoi dă drumul cuțitului. Triunghiul greu de fier se detaşează cu greutate, cade hurducându-se în şanțurile sale şi, iată intervenția oribilului, taie omul fără să îl ucidă.. Bărbatul țipă îngrozitor. Călăul zăpăcit, ridică iar cuțitul şi îl lasă să cadă. Cuțitul muşcă din gâtul pacientului încă o dată, dar nu îl despică. Pacientul urlă; urlă şi mulțimea. Călăul reînalță cuțitul, aşteptând mai mult de la cea de a treia lovitură. Nimic. A treia lovitură face să țâşnească al treilea şuvoi de sânge din ceafa condamnatului, dar capul nu cade. Să scurtăm povestea. Cuțitul a urcat şi coborât de cinci ori, de cinci ori a ciuntit condamnatul, de cinci ori condamnatul a urlat sub lovitură şi şi-a clătinat capul viu, implorând milă! Privitorii, indignați, înşfăcară pietre şi, făcând dreptate, lapidară călăul. Călăul se grămădi sub ghilotină şi se ghemui după caii jandarmilor. Dar încă nu s-a isprăvit totul. Torturatul, văzându-se singur pe eşafod, se ridicase pe scândură şi, de acolo, în

picioare, înspăimântător, şiroind de sânge, susținându-şi capul pe jumătate tăiat, atârnându-i pe umăr, cerea cu țipete fără vlagă să fie dezlegat. Mulțimea, cuprinsă de milă, fu pe punctul de a dezarma jandarmii, de a sări în ajutorul nenorocitului ce suportase de cinci ori condamnarea la moarte. În clipa aceea, un valet al călăului, un tânăr de douăzeci de ani, sări pe eşafod, spuse pacientului să se întoarcă, cu spatele, să îl dezlege şi, profitând de poziția muribundului care i se oferea fără nici o rezistență, îi sări în spate şi, porni anevoie să taie cât mai rămăsese din gât cu nu ştiu ce cuțit de măcelărie.

Acestea s-au petrecut cu adevărat.

Au fost văzute. Da.

Conform legii, un judecător trebuia să asiste la această execuție! Cu un singur semn, ar fi putut opri totul. Ce făcu, oare, în fundul trăsurii sale, omul acela, în timp ce un alt om era masacrat? Ce făcea pedepsitorul acela de asasini în timp ce era săvârşit un asasinat în plină zi, sub botul cailor lui, sub geamul trăsurii sale?

Şi judecătorul nu a fost judecat! Şi călăul nu a fost judecat! Şi nici un tribunal nu a anchetat această monstruoasă exterminare a tuturor legilor existente în persoana sacră a unei creaturi a Domnului!

În secolul al şaptesprezecelea, în epoca barbariei codului criminal, sub Richelieu, sub Christophe Fouquet, când domnul de Chalais fu executat în fața Bouffay-ului din Nantes de către un ostaş neîndemânatic care, în locul unei singure lovituri de spadă, îi dădu treizecişipatru de lovituri[2] cu o teslă de dogar, asta, cel puțin, păru parlamentului Parisului neconform procedurilor; avu loc o anchetă şi un proces şi, dacă Richelieu nu fu pedepsit, dacă Christophe Fouquet nu fu pedepsit, ostaşul a fost. Nedreptate, cu siguranță, dar în adâncul căreia se află o fărâmă de dreptate.

Pe când, în cazul nostru, nimic. Treaba a fost făcută după iulie, într-o epocă a progresului cu moravuri blânde, la un an după celebra lamentare a Camerei, pe marginea pedepsei cu moartea. Ei, da! Fapta a trecut nebăgată în seamă. Jurnalele

Parisului au publicat-o ca pe o anecdotă. Nimeni nu a fost îngrijorat. S-a aflat numai că ghilotina fusese dislocată expres de către cineva care voise să dăuneze executorului. Un valet al călăului, izgonit de stăpânul său, făcuse această poznă ca să se răzbune.

Fusese numai o glumă. Să trecem mai departe.

Acum trei luni, la Dijon, a fost dusă la supliciu o femeie. (O femeie!). Şi de data aceasta, cuțitul doctorului Guillotin şi-a făcut serviciul anapoda. Capul n-a fost complet tăiat. Atunci valeții călăului s-au înhămat la picioarele femeii şi cu toate urletele nenorocitei, tot trăgând şi împingând, iau separat capul de trup, prin smulgere.

La Paris, ne-am reîntors pe vremea execuțiilor secrete. Deoarece nu mai îndrăznim să decapităm în Greve, începând cu luna iulie, deoarece ne temem, deoarece suntem laşi, iată ce facem: Am luat, nu de mult, un bărbat, un condamnat la moarte, unul numit Desandrieux, cred; l-am vârât într-un fel de coş, tras pe două roți, complet închis, zăvorit şi lăcătuit; apoi, cu un jandarm în frunte, şi unul în urmă, tiptil şi fără gloată, am depus pachetul la pustia barieră Saint-Jacques. Era opt dimineața, abia se luminase. Ajunşi acolo, unde se afla o ghilotină proaspăt înălțată, iar drept public vreo câteva zeci de puşti adunați pe maldărul de pietre din apropierea neaşteptatei maşinării, am scos, iute, omul din coş şi, fără a îi da vreme să îşi tragă sufletul, pe furiş, cu viclenie, ruşinos, i-am şterpelit capul. Asta se numeşte act public şi solemn al unei înalte justiții. Ridicularizare infamă!

Ce înțeleg, oare, slujbaşii regelui prin cuvântul civilizației? Unde am ajuns? Justiția înjosită până la stratageme şi şiretlicuri! Legea coborâta la expediente! Monstruos!

Un condamnat la moarte trebuie, deci, să fie un lucru de temut dacă societatea îl cară aşa pe furiş?!

Să fim drepți, execuția nu a fost pe deplin secretă. Dimineața se vânduse, cu strigăte, ca de obicei, comunicatul condamnării la moarte, la răscrucile Parisului. Se pare că există oameni care trăiesc datorită acestor vânzări. Auziți? Din crima unui nefericit, pedepsirea sa, torturile sale, agonia lui, s-

a născut o marfă de larg consum, o hârtie de un ban. Vă puteți închipui ceva mai hidos decât acest bănuț coclit de sânge? Cine îl culege de pe jos?

Destule exemple! Prea mult. Nu este oribil?! Şi ce puteți evoca în favoarea pedepsei cu moartea?

Punem această întrebare cu seriozitate; o punem ca să ni se răspundă; o punem criminaliştilor şi nu oamenilor de litere flecăreți. Ştim că există oameni care socotesc pedeapsa cu moartea un lucru excelent şi o consideră drept temă la fel de bună ca oricare alta pentru paradoxuri.

Altora le place pedeapsa cu moartea numai deoarece îl urăsc pe cutare sau pe cutare ce o atacă. Pentru dumnealor este o problemă cvasiliterară, ținând de indivizi, de nume proprii. Aceştia sunt invidioşii, care nu le lipsesc jurisconsulților, după cum nu le lipsesc nici artiştilor. Filangieri nu duce lipsa unor Iosif Grippa, cum Michel-Angelo nu duce lipsa unor Torregiani, iar Corneille a Scuderilor.

Nu lor ne adresăm, ci, propriu-zis, oamenilor legii, dialecticienilor, gânditorilor, celor ce îndrăgesc pedeapsa cu moartea de dragul pedepsei cu moartea, pentru frumusețea ei, pentru blândețea ei, pentru milosârdia ei.

Hai, să îşi enunțe pricinile.

Cei care judecă şi condamnă spun că pedeapsa cu moartea este necesară, întâi: deoarece trebuie înlăturat din comunitatea socială un membru care i-a dăunat şi care îi mai poate încă dăuna. Dacă nu ar fi vorba decât de asta, închisoarea pe viață ar fi suficientă. De ce moartea? Obiectați că dintr-o închisoare se poate scăpa: păziți mai bine! Dacă nu credeți în soliditatea barelor de fier, cum îndrăzniți să țineți menajerii?

Să nu existe călău unde temnicerul e de ajuns.

Dar. - Reiau ei - e nevoie ca societatea să se răzbune, societatea să pedepsească. Nici una, nici alta. Răzbunarea aparține individului, pedepsirea - lui Dumnezeu.

Societatea este la mijloc. Pedeapsa este deasupra ei, răzbunarea - dedesubt. Nici ce este atât de mare, nici ce este atât de mic nu i se potriveşte. Nu trebuie să „pedepsească pentru a se răzbuna“. Trebuie să corecteze pentru a ameliora.

Preschimbați astfel formula criminaliştilor, o vom înțelege şi noi şi vom adera la ea.

Rămâne al treilea şi ultimul motiv propus, teoria exemplului. Trebuie să dăm exemple! Trebuie să înspăimântăm cu spectacolul destinului ce îi aşteaptă pe criminali, pe aceia care ar fi ispitiți să îi imite! Iată, aproape textual, eterna frază rostită în variante, mai mult sau mai puțin sonore, de rechizitoriile a cinci sute de parchete din Franța. Ei bine, mai întâi negăm că ar fi vorba de vreun exemplu. Negăm că spectacolul supliciului ar produce efectul, scontat. Departe de a lămuri poporul, îl demoralizează şi îi distruge sensibilitatea, deci orice virtute. Dovezile abundă şi ne-ar încâlci raționamentul dacă am voi să le citățm. Vom semnala totuşi un fapt între o mie, fiind cel mai recent, de acum zece zile. S-a petrecut la 5 martie, ultima zi a carnavalului. La Saint-Pol, îndată după executarea unui incendiator, numit Louis Camus, un grup de mascați porni să dănțuiască în jurul eşafodului încă aburind. Dați exemple! Lăsata secului vă râde în nas!

Şi dacă, în pofida experienței, țineți totuşi la teoria rutinieră a exemplului, atunci redați-ne secolul al şaisprezecelea, fiți cu adevărat formidabili, redați-ne diversitatea torturilor, fiți cu adevărat formidabili, redați-ni-l pe Farinacci, redați-ne jurații-căznitori, redați-ne spânzurătoarea, roata, rugul, estrapada, tăierea urechilor, tăierea în bucăți, îngroparea de viu, fierberea de viu; redați-ne, la toate răscrucile Parisului, ca o simplă prăvălie printre celelalte, tejgheaua hidoasă a călăului, necontenit garnisită cu carne proaspătă. Redați-ne Montfaucon, cele şaisprezece coloane de piatră, brutele sale şezând, osuarele sale, bârnele, cârligele, lanțurile, frigările cu schelete, culmea sa de gips pătată de corbi, spânzurătorile sucursale, duhoarea de stârv pe care o răspândeşte vântul de nord-est, în adieri largi, asupra mahalalei Templului; redați-ne, în permanență şi grandoarea lui, giganticul şopron al gâdelui Parisului. Păi nu?! Iată exemple, nu glumă. Iată pedeapsa cu moartea bine

înțeleasă. Iată un sistem de tortură de oarecari proporții, iată ce e într-adevăr oribil, dar e teribil.

Sau, de nu, faceți ca în Anglia. În Anglia, țară comercială, când prinzi un contrabandist pe coasta Douvresului, îl spânzuri de dragul exemplului, de dragul exemplului îl laşi să atârne de spânzurătoare; dar, cum intemperiile văzduhului ar putea vicia cadavrul, îl înfăşori precaut, cu o pânza gudronată, ca să îl înlocuieşti cât mai rar. Ah, țară a economiilor. Să ungi spânzurații cu gudron!

Şi totuşi, e cât de logic cu putință. E modul cel mai uman de a înțelege teoria exemplului.

Dar voi vă închipuiți cu seriozitate că dați o pildă când tăiați în chip odios beregata unui biet om, în colțul cel mai puțin bătut al bulevardelor mărginaşe? În Greve, în plină zi, treacă-meargă; dar la bariera Saint-Jacques! Şi la ora opt dimineața! Cine trece pe acolo? Cine merge acolo? Cine ştie că ucideți un om acolo? Cine îşi închipuie că dați un exemplu acolo? O pildă pentru cine? Pentru copacii bulevardului, s-ar părea.

Nu băgați de seamă că execuțiile voastre publice se fac pe furiş? Nu băgați de seamă că vă ascundeți? Că vă temeți şi vă ruşinați de fapta voastră? Că bâlbâiți ridicol al vostru discite justițiam moniti? Că, în fond, sunteți zguduiți, năuciți, îngrijorați, de loc siguri că aveți dreptate, câştigați de îndoiala generală, tăind capete din rutină şi fără a şti prea bine ce faceți? Nu simțiți în adâncul inimii că ați pierdut sentimentul moral şi social al misiunii sângelui cu care predecesorii voştri, bătrânii parlamentari, o săvârşeau având conştiința atât de liniştită? Nu vi se întâmpla, mai des decât lor, să vă răsuciți noaptea, pe pernă? Şi alții, înaintea voastră, au ordonat execuții capitale, dar socoteau a avea dreptul să o facă, socoteau că aşa este bine. Jouvenel des Ursins se socotea un jude, Elie de Thorette se socotea un jude; Laubardemont, Lareynie şi Laffemas se socoteau şi ei judecători; voi, în sinea voastră, nu sunteți siguri de a nu fi asasini!

Părăsiți Greve pentru Saint-Jacques, mulțimea pentru singurătate, ziua pentru zori. Nu mai faceți cu fermitate ceea ce

faceți. Vă ascundeți, credeți-mă!

Lată respinse toate argumentele în favoarea pedepsei cu moartea.

Iată făcute praf şi pulbere toate silogismele parchetului. Iată toate aşchiile rechizitoriilor măturate şi preschimbate în cenuşă. Cea mai umilă gâdilare a logicii dizolvă raționamentele greşite.

Să nu mai vină, aşadar, slujbaşii regelui să ne ceară capete, nouă, juraților, nouă oamenilor, implorându-ne cu glasul mângâietor, în numele societății ce trebuie apărată, în numele vindictei publice ce trebuie asigurată, în numele exemplelor ce trebuie date. Retorică - băşici de săpun şi neant! Înțepați cu acul aceste hiperbole şi se vor dezumfla! Pe fundul fandoselilor dulcege veți găsi numai împietrire a inimii, cruzime, barbarie, dorință de a-şi dovedi zelul, de a-şi câştiga onorariile. Tăceți, mandarini! Sub lăbuța catifelată a judecătorului, se simte ghiara călăului.

E greu să-ți închipui cu sânge rece ce înseamnă un procuror regal criminal. E un om care îşi câştigă viața trimițând pe alții la eşafod. E achizitorul titular pentru piețele Greve. De altfel, e un domn cu pretenții de stil şi literatură, bun de gură sau crezând, cel puțin, aceasta, care poate la nevoie recita un vers latin sau două înainte de a mâna la moarte, care se străduieşte, să aibă efect, care pune în joc amorul său propriu, ah, mizerie! În ramurile în care alții îşi dăruiesc viața, în care există modele, tipuri deznădăjduitor de depărtate, clasici, Belart, Marchaugy, aşa cum cutare poet îl are pe Racine şi altul pe Boileau! La dezbateri, el înclină spre ghilotină: e rolul lui, funcția lui. Rechizitoriul său îi e operă literară; o înfloreşte cu metafore, o înmiresmează cu citate; trebuie să pară auditorilor frumoasă, să placă cucoanelor. Are bagajul său de locuri comune ce par încă foarte noi în provincie, are eleganță sa elocință, căutările sale, rafinamentele sale de scriitor. Urăşte cuvântul potrivit aproape la fel de tare ca poeții noştri tragici din şcoala lui Delille. Să nu vă fie teamă că va spune lucrurilor pe nume. Aşi! Pentru orice idee, a cărei goliciune v-ar revolta, găseşte

deghizări complete, alcătuite din tot felul de epitete. Îl găteşte pe domnul Samson, să fie prezentabil. Îmbracă cuțitul în borangic. Bascula se estompează. Înghesuie coşul roşu într-o perifrază. Nu îți mai dai seama ce este. E dulceag şi decent. Vi-l puteți închipui, stând nopțile la biroul său, elaborând în răgaz, cât se pricepe de bine, cuvântarea ce va înălța un eşafod peste şase săptămâni? Vi-l puteți închipui asudând sânge şi apă pentru a prinde capul unui acuzat în lațul articolului cel mai fatal al Codului? Vi-l puteți închipui tăind, cu fierăstrăul unei legi prost alcătuite, gâtul unui nenorocit? Băgați de seamă cum face în lăturile tropilor şi ale sinecdocilor infuzia a două sau trei texte veninoase, pentru a extrage din ele, cu mare trudă, moartea unui om? Să nu fie adevărat că, pe când scrie, ține sub masă în întuneric pesemne, călăul şi că, din când în când, aşază pana pentru a-i spune, cum face stăpânul cu câinele său: „Hai, fii cuminte! Fii cuminte! Acum îți primeşti osul“!

De altfel, în viața intimă, acest slujbaş al regelui poate fi un om cinstit, un tată bun, un fiu bun, un soț bun, un prieten bun, după cum sună toate epitafurile de la Pere-Lachaise.

Să nădăjduim că nu este departe ziua în care legea va aboli aceste posturi funebre. Ar trebui ca atmosfera civilizației noastre să fie suficientă ca să uzeze pedeapsa cu moartea.

Câteodată eşti ispitit să crezi că apărătorii pedepsei cu moartea nu au gândit destul la ce înseamnă ea. Dar, numai timp de câteva clipe, puneți în aceeaşi balanță o crimă, oricare ar fi ea, şi dreptul acesta exorbitant pe care şi-l arogă societatea de a lua ce nu a dat, pedeapsa aceasta, cea mai ireparabilă dintre pedepsele ireparabile!

Una din două:

Fie că omul pe care îl loviți este lipsit de familie, nu are părinți, n-are rădăcini în această lume. Şi, în cazul acesta, n-a primit nici educație, nici instrucție, nimeni nu s-a îngrijit de spiritul său, nimeni nu s-a îngrijit de inima sa; şi atunci cu ce drept ucideți orfanul acesta nenorocit? Îl pedepsiți deoarece, copil, s-a târât pe glod, fără tulpină şi... tutore! Îi imputați, cât puteți, izolarea în care l-ați părăsit! Nenorocirea să o

preschimbați în crimă! Nimeni nu i-a deschis ochii, să ştie ce face. Omul acesta este ignorant. Păcatul lui e al sorții sale, nu al lui. Loviți un inocent.

Fie că omul are o familie; şi, în cazul acesta, vă închipuiți, oare, că lovitura prin care îi tăiați capul nu îl răneşte decât pe el? Că tatăl său, mama sa, copiii săi nu vor sângera? Nu. Ucigându-l, decapitați întreaga sa familie. Şi în cazul acesta loviți tot nişte nevinovați.

Stângace şi oarbă legiuire; oricum s-ar suci, loveşte inocentul!

Omul acesta, vinovatul care are o familie, să fie sechestrat. Va putea continua să muncească în penitenciar pentru ai săi. Dar cum să-i ajute să trăiască din fundul mormântului?! Şi v-ați gândit, fără să vă cutremurați, la ce vor deveni băiețandrii aceia, fetițele acelea, cărora le înlăturați tatăl, adică pâinea? Nădăjduiți ca această familie va aproviziona, peste cincisprezece ani, ei - ocna, ele - teatrul de revistă? Ah, bieții nevinovați!

Când, în colonii, o condamnare la moarte ia viața unui sclav, proprietarul omului primeşte o indemnizație de o mie de franci. Cum, plătiți daune proprietarului, şi familiei nu?! Nu reprezintă el, într-un chip mult mai sacru decât în relația sclav-stăpîn, proprietatea tatălui său, bunul soției, avutul copiilor?

Am dovedit o dată că legea voastră este asasină. Iată dovada că e şi tâlhărească.

Şi mai este ceva. La sufletul acestui om v-ați gândit? Ştiți care este starea lui? Îndrăzniți să îl expediați cu atâta uşurință? Pe vremuri, cel puțin, poporul credea; În clipă supremă, duhul religiei, ce plutea în aer, putea îmblânzi şi pe cel mai înrăit; un pacient era, în acelaşi timp, un penitent; religia îi deschidea o lume, când societatea îi închidea alta; orice suflet avea conştiința lui Dumnezeu; eşafodul era numai un hotar al cerului. Dar ce nădejde mai legați de eşafod acum, când poporul nu mai crede? Acum, când toate religiile sunt atacate de vinul sec, aşa cum ne putrezesc corăbiile învechite în forturi chiar dacă au descoperit în alte vremuri lumi necunoscute? Acum, când până

şi copiii îşi bat joc de Dumnezeu? Cu ce drept cufundaţi în ceva, de care voi înşivă vă îndoiţi, sufletele obscure ale condamnaţilor voştri, sufletele acestea aşa cum le-au zămislit Voltaire şi Pigault-Lebrun? Le daţi pe mâna preotului închisorii, bătrân excelent, desigur; dar, oare, crede el, şi face pe alţii să creadă? Nu schimbaţi în corvoadă opera sa sublimă? Chiar socotiţi că ar fi preot omuleţul acesta care se freacă de călăi în căruţă? Un scriitor plin de suflet şi de talent a spus-o înaintea noastră: E un lucru cumplit să păstrezi călăul după ce ai înlăturat duhovnicul!

Desigur, acestea sunt numai „argumente sentimentale“, după cum afirmă anumiţi oameni disprețuitori ce nu îşi formulează logica decât în minte. După noi sunt cele mai bune. Adeseori preferăm argumentele inimii argumentelor raţiunii. De altfel, cele două serii sunt întotdeauna legate, să nu o uităm. Tratatul delictelor este grefat pe Spiritul legilor. Montesquieu l-a născut pe Beccaria.

Raţiunea există pentru noi, sentimentul - pentru noi, experienţa, deasemeni, pentru noi. În statele model, în care pedeapsa cu moartea a fost abolită, masa crimelor capitale scade progresiv, din an în an. Meditaţi la aceasta.

Pentru moment, nu solicităm o bruscă şi totală abolire a pedepsei cu moartea, precum aceea în care se angajase cu atâta stupiditate Camera deputaţilor. Dimpotrivă, dorim toate încercările prudenţei, precauţiile şi tatonările ei. De altfel, nu voim numai abolirea pedepsei cu moartea, ci o remaniere completă a legiuirii, în toate formele ei, de sus şi până jos, de la zăvor la cuţit, şi timpul este unul dintre ingredientele ce trebuie să intre într-o astfel de operă, pentru ca ea să fie bine făcută. Nădăjduim să dezvoltăm, cu alt prilej, sistemul de idei pe care îl socotim aplicabil în această materie. Dar, independent de abolirile parţiale în cazurile falsificării de bani, incendierii, furtului calificat etc., cerem ca, de pe acum, în toate procesele capitale, preşedintele să aibă datoria de a pune juriului următoarea întrebare: A acţionat acuzatul din patimă său interes? Şi, în cazul în care juriul ar răspunde: Acuzatul a acţionat din patimă, să nu se

pronunțe condamnarea la moarte. Asta, cel puțin, ne-ar cruța de câteva execuții revoltătoare. Ulbach şi Debacker ar fi salvați. Othello nu ar mai fi ghilotinat.

De altfel, să nu ne lăsăm înşelați, problema aceasta a condamnării la moarte se coace ca un fruct, zi de zi. Nu va trece mult şi întreaga societate o va rezolva aidoma nouă.

Criminaliştii trebuie să dea atenție faptului că în ultimul secol pedeapsa cu moartea a slăbit. Se îndulceşte. Dă semne de decrepitudine. Semne de slăbiciune. Semnele unei morți apropiate. Tortură a dispărut. Roata a dispărut. Spânzurătoarea a dispărut. Ciudat lucru? Ghilotina este un progres!

Domnul Guillotin a fost un filantrop.

Da, oribila Themis, cu dinți ascuțiți şi vorace, a lui Farinace şi Vouglans, a lui Delancre şi Isaac Loisel, a lui Oppede şi Machault, îşi dă duhul. Slăbeşte. Moare.

Iată că Greve este sătulă. Greve se reabilitează. Bătrâna băutoare de sânge s-a purtat, în iulie, cum trebuie. Vrea pe viitor, să ducă o viață cinstită şi să rămână demnă de ultima sa faptă bună. Ea, care se prostituase cu toate eşafodurile, în ultimele trei secole, e astăzi pudică. Îi e ruşine de vechea meserie. Vrea să dea uitării renumele ei urât. ÎI respinge pe călău. Îşi spală pavajul.

La ora actuală, pedeapsa cu moartea s-a depărtat de Paris. Or, să spunem lucrurilor pe nume, a ieşi din Paris înseamnă a ieşi din civilizație.

Toate simptomele sunt în favoarea noastră. Se pare că şi maşinăria aceea hidoasă sau, mai curând, monstrul acela din lemn şi fier, ce reprezintă pentru Guillotin ceea ce este Galateea pentru Pigmalion, se descurajează şi face mofturi. Privite dintr-un anumit unghi, execuțiile înfiorătoare pe care le-am povestit amănunțit mai sus sunt semne excelente. Ghilotina ezită. A nimerit greşit. Întreg eşafodajul învechit al pedepsei cu moartea se strică.

Maşina infamă va părăsi Franța, suntem siguri, şi, dacă este în voia lui Dumnezeu, va plecă şchiopătând, noi având grijă să-i dăm lovituri zdravene.

Să meargă să cerşească ospitalitatea într-altă parte, la vreun popor barbar, nu în Turcia, care se civilizează, nu la sălbatici, care nu o vor[3]*; ci să mai coboare câteva trepte pe scara civilizației, să meargă în Spania sau în Rusia.*

Edificiul social al trecutului odihnea pe trei coloane: preotul, regele, călăul. A şi trecut mult timp de când un glas a spus: Zeii pleacă! Nu de mult, un alt glas a spus: Regii pleacă! E timpul, acum, să se ridice un alt glas şi să spună: Călăii pleacă!

Astfel, vechea societate se va prăbuşi, piatră de piatră; astfel Providența va desăvârşi năzuința trecutului.

Celor care au regretat regii, li se poate spune: rămâne Patria. Celor care vor regreta călăul, nu avem ce le spune.

Şi nu va dispare şi ordinea o dată cu călăul; să nu credeți asta. Bolta societății viitoare nu se va prăbuşi lipsindu-i această cheie hidoasă. Civilizația nu este altceva decât o serie de transformări succesive. Ce urmează să vedeți? Transformarea legiuirii. Codul, în sfârşit, va fi străluminat de blândă lege a lui Hristos pătrunzând în el. Crimă va fi privită ca o boală, şi această treabă îşi va avea medicii săi, care îi vor înlocui pe judecătorii voştri, spitalele ei, ce vor lua locul gherlelor voastre. Libertatea şi sănătatea vor fi la fel. Se va vărsa balsam şi untdelemn unde se aplica fierul şi focul. Va fi tratat cu milă răul acesta ce a fost tratat cu mânie. Va fi simplu şi sublim. Crucea substituită spânzurătorii. Asta este tot.

15 martie 1832

Bicêtre

I

Condamnat la moarte!

Au trecut cinci săptămâni de când viețuiesc cu acest gând, singur cu el, necontenit înghețat de prezența Lui, necontenit încovoiat sub greutatea lui!

Pe vremuri (îmi pare că au trecut ani, nu săptămâni), eram un om ca ceilalți. Fiecare zi, fiecare ceas, fiecare minut se scurgea cu ideea sa. Spiritul meu, tânăr şi bogat, era plin de visări. Se juca, dezvăluindu-mi-le una după alta, fără orânduire sau țintă sigură, brodind cu arabescuri țesătura vieții, subțire şi aspră. Femei tinere, veşminte episcopale de-ți luau ochii, bătălii câştigate, teatre pline de zgomot şi lumini, şi iarăşi tinere femei şi plimbări, pe înnoptate, sub brațele larg deschise ale castanilor. Închipuirea mea trăia într-o nețărmurită sărbătoare. Puteam gândi la ce voiam, eram slobod.

Acum sunt arestat. Trupul îmi e înlănțuit într-o carceră, spiritul îmi este încătuşat de o idee. O idee cumplită, mieroasă, fără iertare! Nu mai am decât un singur gând, o singură convingere, o singură certitudine: sunt condamnat la moarte!

Orice aş face, gândul acesta drăcesc nu se mişcă din loc, stă lângă mine ca un spectru de plumb, singur şi gelos, alungându-mi orice distracție, față în față cu nenorocitul de mine, zgâlțâindu-mă cu mâini înghețate atunci când vreau să-mi întorc privirea ori să închid pleoapele. Se strecoară sub toate chipurile în care spiritul meu fuge de el, se doseşte ca un refren îngrozitor în spatele tuturor cuvintelor ce-mi sunt adresate, se lipeşte împreună cu mine de zăbrelele hidoase ale carcerei, mă obsedează când sunt treaz, îmi pândeşte somnul convulsionat şi reapare în visurile mele cu înfățişare de cuțit.

Sar, trezindu-mă urmărit de el şi spunându-mi: „E doar un vis“! Dar iată că nici nu avură răgaz ochii-mi grei să se deschidă destul, pentru a vedea acest gând fatal înscris în realitatea imundă ce mă împresoară, pe dalele umede şi năduşite ale celulei, în razele gălbejite ale lămpii, sub țesătura ordinară a vestmântului, pe chipul întunecos al paznicului a

cărui cartuşieră licăre printre zăbrele, că mi se pare cum un glas mi-a şi şoptit în ureche:

- „Condamnat la moarte“!

II

Era o dimineață frumoasă de august.

Procesul meu începuse de trei zile; de trei zile numele şi crima mea adunau în fiecare dimineață o liotă de spectatori care se abăteau asupra băncilor din sala de audiențe ca nişte corbi asupra unui stârv; trei zile de când trecea şi revenea prin fața mea toată fantasmagoria aceasta a judecătorilor, a martorilor, a avocaților, a procurorilor regali, fie grotească, fie sângeroasă, într-una sumbră şi fatală. Nu putusem dormi de griji şi groază, în timpul primelor două nopți; într-a treia, am adormit de plictiseală şi oboseală. La miezul nopții, îi lăsasem pe jurați să delibereze. Fusesem readus pe paiele carcerei mele şi m-am prăbuşit, pe dată, într-un somn adânc, în somnul uitării. Primele ceasuri de odihnă, după multe zile.

Eram cufundat încă în somn când veniră să mă trezească. De data aceasta, nu fu destul pasul greu şi bocancii cu ținte ai caraliului[4], clinchetul cheilor sale, scârțâitul răguşit al zăvoarelor; ca să mă smulgă din letargie, trebui să vorbească în urechea mea şi să-mi zgâlțâie brațul cu palma noduroasă: - „Mişcă-te o dată“! Am deschis ochii; m-am ridicat, îngrozit, în capul oaselor. În clipa aceea, prin geamlâcul strâmt şi înalt al celulei, am zărit, pe plafonul coridorului, singurul cer pe care mi-e dat să-l văd, acea reflectare gălbuie în care ochii obişnuiți cu bezna puşcăriei ştiu să recunoască soarele. Îmi place soarele.

— E frumos, am spus gardianului. Rămase o clipă aşa, fără să-mi răspundă, ca şi când n-ar fi ştiut dacă avea rost să irosească o vorbă; apoi, cu oarecare caznă, morfoli pe neaşteptate: „Se poate“.

Am rămas nemişcat, cu mintea încă tulbure, surâzând, cu privirea fixată asupra blândei reverberații aurii ce smălțuia tavanul. „O zi frumoasă[11], am spus din nou. „Da“, răspunse omul. „Te aşteaptă“.

Cele două cuvinte, aidoma plasei ce împiedică zborul insectei, mă reazvârliră, cu violență, în realitate. Am revăzut de îndată, ca iluminate de un fulger, sala întunecoasă a curții cu juraţi, potcoava la care şedeau judecătorii pe umerii cărora atârnau zdrențele însângerate, cele trei rânduri de martori cu figuri stupide, cei doi jandarmi de la capetele băncii mele, şi robele negre agitându-se, şi capetele mulțimii orbecăind ca furnicile, în spate, în umbră, şi, oprindu-se asupra mea, privirea rigidă a acelor doisprezece juraţi ce vegheaseră cât am dormit eu.

M-am ridicat; îmi clănțăneau dinții, mâinile îmi tremurau şi nu izbuteam să-mi găsesc hainele, picioarele mi se muiaseră. De la primul pas m-am împiedicat, ca un hamal prea încărcat. Totuşi mi-am urmat temnicerul.

Cei doi jandarmi mă aşteptau în pragul celulei. Îmi puseră iarăşi cătuşe. Aveau o broască foarte complicată, pe care o încuiară cu grijă. Nu mă amestecam: o maşinărie peste altă maşinărie.

Am străbătut o curte interioară. Aerul viu al dimineții mă trezi. Am ridicat capul. Cerul era albăstrui; razele soarelui calde, despărțite de coşurile înalte, desenau unghiuri mari de lumină în înaltul zidurilor prelungi şi cenuşii ale temniței. Era, într-adevăr, o zi frumoasă.

Am urcat o scară în spirală; am străbătut un coridor, apoi un altul, un al treilea; se deschise o uşă scundă. Aerul cald, amestecat cu zgomot, îmi izbi obrazul; era respirația gloatei din sala de tribunal. Am intrat.

Apărând, se auzi un zgomot făcut de arme, voci. Băncile se mişcară trosnind; pe când treceam de-a lungul sălii, între două mase de oameni îndiguite de ostaşi, mi se părea că sunt centrul prin care treceau sârmele ce mişcau toate fețele acelea căscate şi aplecate spre mine.

În acea clipă, mi-am dat seama că nu mai aveam cătuşe; nu mi-am putut aminti nici unde, nici când îmi fuseră scoase.

Se lăsă o mare tăcere. Ajunsesem la locul meu. În clipa când mulțimea conteni zgomotul, ostoiră şi gândurile mele. Am înțeles limpede, pe neaşteptate, acel lucru pe care până atunci îl întrezărisem ca prin ceață numai, şi numai că momentul hotărâtor sosise şi că mă găseam acolo pentru a-mi afla sentința.

Să-nțeleagă cine poate, dar felul în care mi-a trecut prin minte gândul acesta nu mi-a mai pricinuit groază. Ferestrele erau deschise; aerul şi forfota oraşului pătrundeau nestingherite; sala era luminată, ca şi când ar fi gătit-o pentru vreo nuntă; razele vesele ale soarelui însemnau, ici şi colo, mutrele luminoase ale ferestrelor, când pe podele, când mărite, pe mese, când frânte, prin colțurile camerei; din aceste romburi, stând să se fărâme de prea multă strălucire, în dreptul ferestrelor, fiecare rază tăia în aer câte o prismă imensă de pulbere de aur.

Judecătorii, în fundul sălii, păreau mulțumiți, probabil datorită bucuriei de a isprăvi curând. Chipul preşedintelui, iluminat blând de o reflecție a unui geam, avea ceva calm şi bun înscris pe el; şi un asesor tânăr pălăvrăgea, aproape cu veselie, frământându-şi dantela gulerului judecătoresc, cu o doamnă tânără cu pălărie trandafirie, aceasta fiind aşezată, desigur printr-o favoare, chiar în spatele său.

Numai jurații păreau palizi şi abătuți, dar asta se datora, de bună seamă, oboselii de a fi vegheat noaptea întreagă. Unii căscau; nimic în înfățişarea lor nu trăda nişte oameni care ar fi cerut pedeapsa capitală şi nu puteam ghici decât o mare poftă de somn pe obrajii acestor burghezi de treabă.

În fața mea, se afla o fereastră deschisă. Auzeam hohote de râs pe cheiul florăreselor; şi, pe pervaz o floricică galbenă, îmbăiată de-a binelea în soare, se ascundea de vânt, ca din joacă într-o firidă a pietrei.

Cum să se fi putut maturiza o idee cumplită în mijlocul atâtor senzații grațioase? Inundat de aer şi de soare, nu

puteam gândi cu nici un preț la altceva decât la libertate; nădejdea începea să licărească în mine, asemenea zilei ce mă îmbăia şi, încrezător, îmi aşteptam sentința, aşa cum aştepți slobozirea şi viața.

Între timp, sosi şi avocatul meu. Era aşteptat. Mâncase copios şi cu poftă. Ajuns la locul său, se aplecă, surâzând, spre mine:

— Sper, mi-a spus.

— Nu-i aşa? Am răspuns, cu sufletul uşor, zâmbind la rândul meu.

— Da, reluă el; nu le cunosc declarația, dar, fără îndoială, au respins premeditarea şi nu mai rămâne decât muncă silnică pe viață.

— Ce spuneți, domnule? Am spus, indignat. Mai bine de o sută de ori mort!

Da, moartea! Şi, de altfel, îmi repeta nu ştiu ce glas lăuntric, ce risc spunând aceasta? S-a pronunțat vreodată o condamnare la moarte în alte împrejurări decât la miezul nopții, la lumina făcliilor, într-o sală îmbâcsită şi sumbră, într-o noapte rece de iarnă, ploioasă? Dar în luna august, la opt dimineața, într-o zi atât de frumoasă, cu jurații aceştia cumsecade, e cu neputință! Şi ochii mi se reîntorceau spre gingaşa floricică din soare.

Deodată, preşedintele, care nu-l mai aştepta decât pe avocat, mă pofti să mă ridic. Ostaşii prezentară armele; ca electrizată, întreaga adunare se ridică, la un semn, în picioare. O figură fără însemnătate şi pipernicită, aşezată la o masă deasupra judecătorilor. - Bănuiesc că acesta era grefierul. - Luă cuvântul şi citi verdictul pronunțat de jurați, în lipsa mea. O năduşeală îmi curgea din toate membrele; m-am sprijinit de perete, să nu cad.

— Avocat, aveți ceva de spus în legătură cu aplicarea pedepsei? Întrebă preşedintele.

Eu, unul, aş fi avut o mulțime de spus; dar nu-mi veni nici un gând. Limba îmi rămase lipită de cerul gurii.

Apărătorul se ridică.

Înțelegeam că se străduia să atenueze declarația juriului şi să înlocuiască pedeapsa pe care o provoca cu cealaltă care mă jignise când îl văzusem că o nădăjduieşte.

Probabil că indignarea mea întrecea măsura, din moment ce şi-a putut face drum printr-o mie de emoții ce îmi copleşeau sufletul. Aş fi vrut să repet cu glas tare ceea ce îi mai spusesem: „De o sută de ori, mai bine mort“!, dar nu mai aveam aer şi n-am putut face altceva decât să-i apuc cu brutalitate brațul, strigând cu o putere ce mă înăbuşea: „Nu“!

Procurorul general se războiu cu avocatul şi îl ascultam cu o stupidă satisfacție. După asta, judecătorii ieşiră, apoi reintrară şi preşedintele citi verdictul.

— Condamnat la moarte! Strigă puhoiul. Şi, în timp ce eram dus, toți se năpustiră pe urmele mele, cu tunetul clădirii ce se prăbuşeşte. Eu, unul, păşeam amețit şi uluit. În mine avusese loc o revoluție. Până la verdictul morții, mă simțisem respirând, palpitând, trăind în acelaşi mediu cu ceilalți oameni; acum puteam întrevedea limpede un fel de zid între lume şi mine. Nimic nu îmi mai apărea ca mai înainte. Ferestrele acelea însorite şi mari, soarele, cerul limpede, floarea minunată, totul devenise vinețiu şi palid, de culoarea giulgiului. Toți acei bărbați, femei şi copii care se grămădeau în calea mea îmi păreau că aduc cu nălucirile.

La capătul scării, mă aştepta o trăsură neagră, murdară şi zăbrelită. Când să urc, am privit la întâmplare prin piață.

— „Un condamnat la moarte“! Strigau trecătorii alergând spre trăsură. Distingeam, prin norul ce părea să se fi lăsat între mine şi ceilalți, două fete care mă priveau nesățios.

Grozav, spuse, bătând din mâini, cea mai tânără, peste şase săptămâni.

III

Condamnat la moarte!

Ei, bine! De ce nu?! Oamenii, îmi amintesc că am citit în nu ştiu ce carte în care nu era de calitate decât lucrul ăsta, *oamenii sunt toți condamnați la moarte, cu termene nedefinite.* Ce s-a petrecut atât de deosebit în situația mea?

Începând cu clipa în care a fost citită condamnarea mea la moarte, citi n-or fi murit dintre cei care se pregăteau pentru o viață lungă! Câți nu mi-or fi luat-o înainte, care, tineri, liberi şi sănătoşi, aşteptau să îmi vadă capul căzând, în cutare zi, în *place de Greve!* Citi, de acum şi până atunci, care merg, respiră în aer liber, intră şi ies după bunul plac, şi care mi-o vor lua înainte!

Şi, de fapt, după ce să-mi pară rău?! Ziua sumbră şi pâinea neagră a carcerei, gamela cu zeamă lungă din hârdăul celor de pe galere, înjurătura, adresată mie, cel pe care educația l-a rafinat, brutalitatea caraliilor şi a temnicerilor, să nu vezi o ființă omenească care să te socotească vrednic de o vorbă şi față de care am aceleaşi sentimente, să tresar necontenit, fie pentru ce am făcut, fie pentru ce mi se va face; iată, după câte se pare, singurele bunuri pe care mi le poate răpi călăul.

Ah! Şi totuşi, e cumplit!

Trăsura neagră m-a adus aici, în acest hidos Bicêtre.

Văzut din depărtare, edificiul e oarecum impunător. Se desfăşoară, proiectat pe orizont, pe tâmpla unui deal şi, dacă nu te apropii, păstrează ceva din străvechea sa măreție, aerul unui castel regal. Dar pe măsură ce distanța se micşorează, palatul devine cocioabă. Pinionii ruinați rănesc privirea. Un nu ştiu ce sărăcăcios şi ruşinos murdăreşte aceste fațade regale: s-ar spune că murii sunt bolnavi de lepră. Nu mai există geamuri; canaturile sunt goale; în schimb, bare de fier masiv, încrucişate, de care se lipeşte, ici şi colo, câte un chip slăbănogit de ocnaş sau de nebun.

Aşa arată viața văzută din preajmă.

V

Abia ajuns, nişte braţe de fier mă înşfăcară. Precauţiile se înmulţiră: cuţitul este interzis, nu primeşti furculiţă la masă; cămaşa de forţă, un fel de sac de pânză, îmi înconjură braţele; ei răspund de viaţa mea. Am făcut recurs la casaţie. S-ar fi putut ca această afacere incomodă să dureze şase sau şapte săptămâni şi e important să fiu conservat teafăr şi viu pentru *place de Greve*.

În primele zile, s-au purtat cu mine cu o blândeţe ce mă scotea din fire. Delicateţea caraliului pute a eşafod. Din fericire, nu peste multe zile, obiceiul învinse; mă confundară cu ceilalţi deţinuţi, oferindu-mi o brutalitate egală cu aceea din comportamentul faţă de ei şi nu mă mai fericiră cu acea politeţe neobişnuită ce îmi readucea necontenit în minte călăul. Nu fu singura îmbunătăţire. Tinereţea mea, faptul că eram supus, grijă capelanului şi, îndeosebi, câteva cuvinte latineşti pe care le-am rostit portarului închisorii şi pe care acesta nu le-a înţeles, mă învredniciră să am dreptul la plimbare o dată pe săptămână, laolaltă cu ceilalţi deţinuţi, şi făcură să dispară cămaşa de forţă ce mă paraliza. După multe ezitări, mi să dat şi cerneală, hârtie de scris şi o lampă.

În fiecare duminică, după liturghie, ni se dă drumul la „aer“, la „ora de destindere[11]. Acolo, stau de vorbă cu deţinuţii; trebuie s-o fac. Sunt oameni de treabă, nenorociţii. Îmi istorisesc coţcăriile lor, că ţi se face părul măciucă; dar ştiu că se laudă. Mă învaţă să vorbesc în argou, şmechereşte, cum spun ei. E o limbă în toată puterea cuvântului, altoită pe limba generală, ca un fel de excrescenţă hidoasă, sau ca un neg. Câteodată, e de o energie neaşteptată, de un pitoresc înspăimântător: ţi-a dat borşul (îţi curge sânge), a te lua cu vădana (a fi spânzurat), ca şi când funia spânzurătorii ar fi văduva tuturor spânzuraţilor. Capul unui hoţ are două nume: catul de sus, când meditează, gândeşte şi se sfătuieşte despre crimă; dovleacul, când îl taie călăul. Câteodată, e caracterizată de spiritul vodevilului: cu călimara pe roate şi condeiul la spate (cu tomberonul şi mătura pe umăr), raşpel (limba); şi, apoi, la tot pasul, cuvinte ciudate, misterioase,

urâte şi sordide, apărute de nu ştiu unde: gealatul (călăul), oarba (moartea), valea plângerii (piața execuțiilor). Parcă ai avea de-a face cu broaşte râioase şi cu păianjeni. Când auzi vorbindu-se această limbă, capeți un gust de murdar, de praf, gustul unei grămezi de zdrențe ce ar fi scuturate în nasul tău.

Cel puțin, oamenii aceştia mă deplâng; sunt singurii. Caraliii, polonicarii şi cei de teapa lor - nu le port pică - sporovăie, râd şi tăifăsuiesc despre mine, în fața mea, ea despre un lucru.

VI

Mi-am spus:

— Dacă tot am la îndemâna cele trebuincioase scrisului, de ce n-aş scrie? Dar ce să scriu? Strâns între patru ziduri de piatră rece şi goală, cu paşii robiți, ochii-mi necuprinzând nici un orizont, preocupat mecanic, cât e ziua de lungă, să urmăresc petrecerea înceată a pătratului alburiu pe care ferestruica din susul uşii îl taie în întunecosul perete opus şi, aşa cum am spus-o mai adineauri, singur, față în față cu o singură idee, gândul crimei şi al pedepsirii, al uciderii şi morții! Să mai am ceva de spus eu, care nu mai am nimic de făcut pe pământ?! Şi ce-aş putea afla în creierul acesta, veşted şi golit, care să merite a fi scris?

De ce nu? Dacă tot ce mă înconjoară este monoton şi fără culoare, oare în mine nu e furtună, luptă, tragedie? Ideea aceasta fixă ce mă obsedează nu mi se înfățişează ceas de ceas, clipă de clipă, mereu cu alt chip, tot mai înfiorătoare, mai însângerată, pe măsură ce termenul se apropie? De ce să nu încerc să-mi limpezesc mie însumi toate lucrurile violente şi necunoscute pe care le trăiesc, în starea de părăsire totală în care mă văd azvârlit? Desigur, materialul este bogat; şi, oricât mi-ar fi viața de scurtată, în caznele mele, în temerile mele, în chinurile ce mi-o vor umple, din acest ceas şi până la

cel din urmă, tot voi găsi cu ce să-mi tocesc pana şi să sec călimara. De altfel, aceste cazne nu-ți îngăduie decât un singur mijloc de a le uşura: să le observi; şi să le descrii.

Pe deasupra, cele ce aş scrie, poate n-ar fi fără rost. Acest jurnal al suferințelor, urmărit ceas de ceas, clipă de clipă, chin de chin, dacă aş putea să-l țin până în momentul când, fizic, nu voi mai fi în stare să continui; această dare de seamă asupra senzațiilor mele, în mod necesar neisprăvită, dar pe cât cu putință completă, nu va purta în sine o învățătură măreață şi adâncă? Să nu se afle, pentru cei ce condamnă, vreo lecție vrednică în acest proces-verbal al gândirii ce agonizează, în această progresie a durerii în necontenită creştere, în această, cum să o numesc, autopsie intelectuală a unui condamnat la moarte? Poate că citirea paginilor acestora le va struni mâna să semneze cu mai puțină uşurință lepădarea unui cap ce gândeşte, un cap de om, pe ceea ce ei numesc talerul balanței justițiare! Poate, sărmanii, n-au cugetat niciodată, la succesiunea aceasta lentă a torturilor, ascunsă în formula expeditivă a unei condamnări la moarte! Să se fi oprit ei măcar o dată asupra gândului cutremurător că în omul pe care îl despică palpită o inteligență, o inteligență ce mizase pe viață, un suflet ce nu se pregătise pentru moarte? Nu. Ei nu văd altceva decât căderea pe verticală a unui cuțit triunghiular şi, de bună seamă, nu socotesc că pentru condamnat ar mai exista ceva înainte sau după acest moment.

Foile de față le vor arăta adevărul. Dacă vor fi publicate cândva, ele vor opri o clipă spiritul asupra suferințelor spiritului; deoarece tocmai pe acelea nu le ghicesc. Triumfă, izbutind să ucidă, eliminând aproape complet suferința trupului. Aşi! Parcă despre asta ar fi vorba! Ce înseamnă durerea fizică pe lângă suferința morală?! Ți-e silă şi milă de nişte legi astfel alcătuite! Va veni o zi, şi poate aceste Memorii, ultim confident al unui nenorocit, vor fi contribuit...

Doar să nu se joace vântul prin curtea închisorii cu aceste bucăți de hârtie, murdare de noroi, după moartea mea, sau să

nu putrezească în ploaie, lipite în formă de stea pe geamul spart al vreunui caraliu...

VII

Să fie de ajutor altora, într-o zi, ceea ce scriu aici, să oprească judecătorul gata să judece, să izbăvească nişte nenorociți, nevinovați sau vinovați, de agonia la care sunt condamnat? De ce? La ce bun? Ce rost are? Când capul meu va fi tăiat, ce-mi pasă dacă vor cădea şi altele? Oare să-mi fi trecut prin minte asemenea nerozii? Să dărâm eşafodul după ce m-am suit pe el! Ce aş câştiga cu asta?

Cum! Soarele, primăvara, câmpiile înflorite, păsările ce se deşteaptă o dată cu zorii, norii, arborii, libertatea, viața, nimic din toate astea nu-mi mai aparține.

Ei, eu sunt acela care ar trebui salvat! Să fie adevărat că nu e cu putință, că mâine ori, poate, chiar azi va trebui să mor? Oare aşa stau lucrurile? Of, doamne, gând cumplit, că-ți vine să-ți sfărâmi țeasta de zidul carcerei!

Să socotim ce-a mai rămas:

Trei zile de răgaz după judecarea apelului la casație şi pronunțarea sentinței.

Opt zile de uitare la parchet; după care dosarul, cum spun ei, este expediat ministerului.

Cincisprezece zile de aşteptare la ministru, care nici nu ştie de existența lui şi care, totuşi, se presupune că îl va transmite curții de casație, după examinare personală.

Acolo - clasarea, numerotarea, înregistrarea: ghilotina este aglomerată şi nu poți trece sub ea decât când ți-a sosit rândul.

Cincisprezece zile veghezi să nu fii victima vreunei ne-dreptăți.

În cele din urmă, curtea se adună, de obicei, într-o joi, respinge douăzeci de apeluri în masă şi re-expediază totul ministrului, care le retrimite procurorului general, care le retransmite călăului. Trei zile.

În dimineața celei de a patra zi, substitutul procurorului general îşi spune, înnodându-şi şi cravata: - „Ar fi cazul să isprăvim cu afacerea asta.“ Şi dacă substitutul grefierul nu este împiedicat de vreun ospăț cu amicii, se întocmeşte o minută pe marginea ordinului de execuție, acesta este redactat, pus la punct, expediat şi, în ziua următoare, în zori încă, poți auzi în *place de Greve* izbituri de ciocan în scheletul ghilotinei şi crainicii răguşiți urlând, la răscruci, să-şi spargă plămânii.

În total, şase săptămâni. Fata avusese dreptate.

Or iată, cinci săptămâni, şase poate. - Nu îndrăznesc să fac socoteala - de când mă aflu în celularul din Bicêtre şi mi se pare că nici trei zile n-au trecut de joi.

Mi-am făcut testamentul.

La ce bun? Am de plătit şi cheltuielile condamnării mele; tot ce-mi aparține abia le acoperă. Ghilotina costă scump.

Las în urmă o mamă, o soție, un copil.

O fetiță de trei ani, dulce, trandafirie, gingaşă, cu ochi mari, negri, şi păr lung, castaniu.

Avea doi ani şi o lună când am văzut-o ultima oară.

Aşa că, după moartea mea, rămân trei femei fără fiu, fără soț, fără tată; trei orfane, fiecare în felul său; trei văduve prin lege.

Admit că aş fi pedepsit pe drept; dar ele, aceste nevinovate, ce-au făcut? N-are importanță; sunt dezonorate, sunt distruse. Aceasta e justiția.

Nu că aş fi îngrijorat pentru mama mea; are şaizeci şi patru de ani, va muri din pricina loviturii date de mine. Sau, dacă o mai duce câteva zile, de-ar avea, până în ultima clipă, puțină cenuşă caldă în căldăruşa cu care se încălzeşte, va fi mulțumită.

Nici soția nu mă îngrijorează; şi aşa e suferindă, şi cam înapoiată; şi ea se va stinge.

Doar dacă nu înnebuneşte. Se spune că asta ține viața; cel puțin, nu suferă inteligența; doarme - ca moartă.

Dar fiica mea, copilul meu, biata Marie, cea micuță, care râde, cânta, se joacă, nu gândeşte; pentru ea mă doare.

Iată cum arată celula mea:

Opt picioare pătrate; patru ziduri de piatră cioplită ce se sprijină, în unghi drept, de un pavaj de dale înălțat cu o treaptă mai sus decât coridorul exterior.

La dreapta uşii, cum intri, un fel de adâncitură, ca o scălămbăială de alcov. Acolo se presară o mână de fân pe care se presupune că deținutul trebuie să se odihnească şi să doarmă, nescoțându-şi pantalonii de pânză şi haina de sac, pe care le poartă atât iarna, cât şi vara.

Deasupra capului, în loc de cer, o boltă neagră, în ogivă - aşa i se spune - de care atârnă, ca nişte zdrențe, pânze groase de păianjen.

Nici urmă de fereastră; o uşă, al cărei lemn e ascuns în fier.

Greşesc: în mijlocul uşii, mai curând în jumătatea superioară, o deschizătură de nouă degete, tăiată de gratii în chipul crucii şi pe care caraliul o poate deschide peste noapte.

Afară, un coridor destul de lung, luminat, aerisit cu ajutorul unor răsuflătoare din partea de sus a zidului, şi având un fel de despărțituri din zidărie ce comunică între ele printr-o serie de uşi scunde şi boltite; fiecare dintre aceste despărțituri slujeşte drept vestibul câte unei celule asemănătoare celei în care stau. În acele celule sunt vârâți ocnaşii care au primit pedepse disciplinare de la directorul gherlei. Primele trei celule sunt păstrate pentru condamnații la moarte, deoarece sunt mai la îndemâna caraliului.

Aceste celule reprezintă tot ce a mai rămas din străvechiul castel din Bicêtre, aşa cum fusese clădit în secolul al cincisprezecelea de către cardinalul de Winchester, acelaşi care o arsese pe Ioana d'Arc. Am auzit povestindu-se acestea unor curioşi veniți să mă vadă deunăzi în chilia mea şi care mă admirau de la distanță, ca pe un animal din menajerie. Temnicerul a luat un bacşiş.

Uitam să vă spun că, zi şi noapte, am câte o caraulă[5] de pază la uşa celulei şi că nu-mi pot ridica ochii spre lucarna pătrată fără să mă întâlnesc cu o pereche de ochi ficşi, mereu deschişi.

De altfel, puteți bănui de cât aer şi lumină ai parte în această ladă de piatră.

XI

Din moment ce ziua nu mai apare, cum poți umple noaptea? Mi-a venit o idee. M-am ridicat şi mi-am plimbat lampa de-a lungul celor patru ziduri ai celulei. Sunt acoperiți cu scrieri, desene, cu figuri ciudate, cu nume ce se amestecă şi se şterg unul pe celălalt. S-ar spune că fiecare condamnat a ținut să lase o urmă, cel puțin aici. Litere negre, albe, cenuşii, scrise cu creion, cretă sau cărbune, adeseori zgârieturi adânci în piatră, ici şi colo caractere ruginii despre care ai crede că au fost scrise cu sânge. Sigur că, dacă n-aş fi atât de chinuit, m-ar prinde această carte stranie ce se dezvăluie privirilor mele, pagină de pagină, pe fiecare piatră a celulei. Mi-ar place să realcătuiesc un tot din nenumăratele fragmente de gânduri risipite pe dale; să regăseşti câte un om sub fiecare nume: să redai sens şi suflu vieții acestor inscripții mutilate, acestor fraze dezmembrate, acestor cuvinte trunchiate, acestor trupuri decapitate, aidoma celor care le-au scris.

La înălțimea căpătâiului meu, se află două inimi înflăcărate, străbătute de o săgeată. Deasupra: *Dragoste pe viață.* Nenorocitul nu făcea făgăduințe de lungă durată. Alături, un fel de pălărie cu trei colțuri, cu un mic chip desenat fără pricepere, dedesubt, şi cuvintele: *Trăiască împăratul! 1824.*

Alte inimi focoase cu această inscripție caracteristică unei închisori: *Îl iubesc şi îl ador pe Mathieu Danvin. Jacques.*

Pe peretele opus, poate fi citit numele: *Papavoine.* Majuscula *P* este brodată cu arabescuri şi înfrumusețată cu grijă.

O strofă dintr-un cântec obscen.

O cuşmă a libertății săpată destul de adânc în piatră, având sub ea: *Bories - Republica.* A fost unul dintre cei patru subofițeri din *La Rochelle.* Bietul tânăr! Cât de hidoase sunt pretinsele lor imperative politice! Pentru o idee, pentru o fantasmagorie, pentru ceva abstract, această realitate oribilă ce se numeşte ghilotină! Şi eu care mă plângeam, eu, ticălosul, care am comis o crimă adevărată, am vărsat sânge!

Nu caut mai departe. Am zărit trasată în alb, în colțul peretelui, o imagine înfiorătoare - icoana acelui eşafod care, la ora aceasta, poate, este înălțat pentru mine. Am fost cât pe ce să scap lampa din mână.

XII

Degrabă, m-am ghemuit iarăşi pe paiele mele, cu capul ascuns între genunchi. Apoi, temerea copilărească mi se risipi şi o ciudată curiozitate puse iar stăpânire pe mine, îndemnându-mă să merg mai departe cu citirea celor de pe zid.

Am smuls de lângă numele lui Papavoine o pânză enormă de păianjen, îngroşată de praf şi întinsă pe colțul dintre pereți. Sub această pânza, patru sau cinci nume, perfect lizibile, în mijlocul altora din care n-a mai rămas decât o pată pe perete. - *Dantum, 1815. - Poulain, 1818. — Jean Martin, 1821. Castaing, 1823.* Am citit aceste nume şi mi-au revenit în minte amintiri lugubre; Dantun, cel care îşi tăiase fratele în bucăți şi care străbătuse noaptea Parisul, aruncând capul într-o fântână şi trunchiul într-un canal; Poulain, cel care îşi asasinase soția; Jean Martin, cel care îşi împuşcase tatăl cu pistolul în clipa când bătrânul deschidea o fereastră; Castaing, acel doctor care îşi otrăvise prietenul şi care, îngrijindu-l în cursul acestei ultime boli, provocată chiar de el, îi dădea, în locul medicamentelor, otravă; şi, alături de ei, Papavoine, nebunul cumplit care ucidea copiii cu lovituri de cuțit în cap!

Iată, îmi spuneam, cutremurat de febră, iată cine au fost, înaintea mea, oaspeții celulei acesteia. Aici, pe aceeaşi dală pe care mă aflu, şi-au rumegat aceşti oameni ai crimei şi ai sângelui ultimele gânduri! În jurul acestor ziduri, în acest pătrat strâmt, şi-au purtat ultimii paşi, asemenea unor animale sălbatice. S-au urmat la răstimpuri scurte; s-ar spune că această celulă nu se goleşte niciodată. Au lăsat locul cald după ei; mie mi lau lăsat. Îi voi ajunge din urmă, la rândul meu, în cimitirul Clamart, unde creşte iarba atât de grasă!

Nu sunt nici vizionar, nici superstițios. E probabil că aceste idei mi-au dat febră; dar, pe când visam astfel, mi s-a părut, deodată, că aceste nume fatale erau înscrise cu foc pe zidul negru; un ticăit din ce în ce mai iute îmi izbucni în urechi; o lumină roşiatică îmi umplu ochii; apoi mi se păru că celula ar fi fost plină de oameni, bărbați ciudați care-şi purtau capul în mina stânga şi îl țineau de gură, capetele lor neavând păr. Toți mă amenințau cu pumnul, cu excepția paricidului.

Am închis ochii îngrozit, văzând toate şi mai limpede.

Vis, viziune sau realitate, aş fi înnebunit dacă nu m-ar fi deşteptat la vreme o impresie neaşteptată. Am fost pe punctul de a-mi pierde echilibrul, simțind cum mi se târa piciorul gol, un pântece rece şi nişte labe păroase. Era păianjenul pe care îl tulburasem şi care fugea.

Asta m-a readus la realitate. Ah, strigoi îngrozitori! Nu, au fost numai fum, închipuiri ale creierului meu pustiu şi convulsionat. Himere în genul lui Macbeth! Morții sunt morți. Sunt bine zăvoriți în morminte. Din închisoarea aceea nu evadezi. Atunci cum de m-am temut atât?

XIII

Mormântul nu se deschide înăuntru.

Zilele trecute am văzut ceva hidos.

Abia se crăpase de zi, dar puşcăria răsuna de zgomote. Se auzeau uşile grele deschizându-se şi închizându-se, zăvoarele

şi lacătele de fier scârțâind, legăturile de chei ce se loveau între ele clopoțind la centura paznicilor, scările vibrând de sus în jos, sub paşi grăbiți şi glasuri strigându-se şi răspunzându-şi, de la cele două capete ale coridoarelor lungi. Vecinii mei de celulă, ocnaşii de la „negre“[6], erau mai veseli ca deobicei. Întreg Bicêtre părea să râdă, să cânte, să alerge, să danseze.

Eu, singurul tăcut în acel vacarm, singurul nemişcat în tumultul acela, ascultam mirat şi atent.

Trecu un caraliu.

Mi-am luat inima în dinți, l-am chemat şi l-am întrebat dacă era sărbătoare în temniță. - „Sărbătoare, dacă vrei! Îmi răspunse. Se bat lanțurile ocnaşilor care trebuie să plece mâine la Toulon. Vrei să-i vezi? Or să-ți placă.“ Pentru un deținut singur în celulă, era, într-adevăr, un mare noroc să asişti la un spectacol, oricât de cumplit ar fi fost el. Am primit.

Temnicerul îşi luă precauțiile de rigoare pentru a fi sigur de mine, după care mă conduse într-o mică celulă goală şi fără nici o mobilă, ce avea o fereastră zăbrelită, dar o fereastră adevărată, la care te puteai sprijini şi prin care puteai vedea cu adevărat cerul.

— De aici, spuse, o să poți vedea şi auzi. Singur în lojă, ca regele.

Apoi ieşi, încuind în urmă lacăte, broaşte şi zăvoare.

Fereastra dă spre o curte pătrată destul de mare, împrejmuită din patru părți, ca şi când ar fi fost un zid, de o clădire din piatră cioplită, cu şase caturi. Nimic nu poate fi mai jalnic, mai nud, mai trist decât această fațadă cvadriplă, găurită de o mulțime de ferestre zăbrelite, la care erau agățate, de jos în sus, o droaie de chipuri supte şi gălbejite, strivindu-se unul de celălalt, ca pietrele într-un zid şi toate, putem spune, înrămate de gratiile crucişe. Erau deținuții, spectatori ai ceremonialului, aşteptându-şi rândul să intre în scenă ca actori. Ai fi crezut că ai de-a face cu sufletele chinuite ce stau la răsuflătorile purgatoriului dând spre iad.

Toți priveau tăcuți curtea încă goală. Aşteptau. Ici şi colo, printre aceste figuri fără vlagă şi posomorite, se luminau câteva perechi de ochi vii şi arzători ca nişte mieji de foc.

Pătratul celularelor ce îmbrățişează curtea nu este închis. Una dintre cele patru laturi ale edificiului (acela ce priveşte spre răsărit) e tăiat la mijloc şi e legat de latura vecină printr-o grilă de fier. Această grilă se deschide spre o a doua curte, mai mică decât cea dintâi, blocată, ca şi ea, de ziduri şi pinioane înnegrite.

Împrejurul curții principale, există bănci de piatră, rezemate de ziduri. În mijlocul ei, se află o vergea metalică îndoită, menită să poarte un felinar.

Bătu de amiază. Pe neaşteptate, se deschise o poartă mare, ascunsă într-o adâncitură a peretelui. O căruță escortată de un fel de ostaşi murdari şi ruşinați, cu uniforme albastre, epoleți roşii şi banduliere galbene, pătrunse în curte cu zgomot de fiare vechi. Era escorta galerienilor şi lanțurile lor.

Pe dată, ca şi cum zgomotul acela ar fi deşteptat scandalul puşcăriei, spectatorii de la ferestre, până atunci tăcuți şi nemişcați, izbucniră în țipete vesele, cântece, amenințări, imprecații mânjite cu hohote de râs ce te înfiorau ascultându-le. Puteai jura că vezi măştile demonilor. Pe fiecare chip se adânci o strâmbătură, toți pumnii îşi făcură loc printre gratii, toate glasurile, toți ochii ardeau, mă îngrozea să văd atâtea scântei renăscute din cenuşă.

În acest timp, caralii, printre care distingeai, după costumele curate şi frica lor, câțiva curioşi sosiți de la Paris, se apucară liniştiți de treabă. Unul dintre ei se cățără în căruță şi zvârli camarazilor săi lanțurile, zgărzile pentru drum şi maldăre de pantaloni de pânză. După care îşi împărțiră munca; unii se îndreptară spre un colț al curții, să întindă lanțurile lungi pe care le numeau în argoul lor: *ațe;* alții risipiră pe pavaj *taftalele* - cămăşile şi pantalonii; iar cei mai vigilenți examinau, unul după altul, lanțurile metalice pe care le încercau apoi, izbindu-le de pavaj, să vadă dacă scot scântei, urmăriți de ochiul atent al căpitanului, un bătrân

bondoc. Totul în aclamațiile batjocoritoare ale galerienilor, pentru care se făceau toate aceste pregătiri şi pe care îi puteam vedea, izolați, în celularul vechi, ce dă spre curtea mică.

Când gătiră acestea, un domn înveşmântat în broderii de argint, numit *domnul inspector,* dădu un ordin directorului închisorii; şi nu trecu nici o clipă, că două sau trei uşi scunde vărsară în curte, aproape concomitent şi în valuri, nori de bărbați hidoşi, răpciugoşi, urlând. Erau galerienii.

La apariția lor, veselia de la ferestre se înteți. Unii dintre ei, cele mai de seamă nume ale gherlei, fură aclamați şi aplaudați, mărturii de simpatie pe care le primiră cu un fel de mândră modestie. Majoritatea purtau un neam ciudat de pălării împletite de ei înşişi, din paiele celulei, cu forme cât mai aparte, ca pălăria să atragă atenția asupra capului, prin oraşele prin care vor trece. Aceştia erau şi mai ovaționați. Unul îndeosebi stârni un entuziasm fără margine: un tânăr de şaptesprezece ani cu un cap de fetiță. Ieşea direct de la „neagră“, unde era închis de opt zile; îşi făcuse un vestmânt întreg de paie, ce îl învelea din cap până în picioare, şi pătrunse în curte, îndoit că o roată şi învârtindu-se cu agilitate de şarpe. Un saltimbanc condamnat pentru furt. Parcă turbaseră, aşa băteau din mâini şi urlau de bucurie. Galerienii răspundeau, şi era înspăimântător să asculți schimburile de exclamații de veselie între galerienii de fapt şi galerienii în speță. Degeaba se afla de față societatea, reprezentată prin temniceri şi curioşi îngroziți, crima le râdea în nas şi preschimba această cumplită pedeapsă într-o sărbătorire în familie.

Pe măsură ce soseau, erau împinşi, între două rânduri de caralii, spre curticica zăbrelită, unde se făcea vizită medicală. Acolo, toți se străduiau să facă un ultim efort pentru a evita călătoria, căutând câte un motiv în legătură cu sănătatea: boală de ochi, picior şchiop, mâna mutilată. Dar aproape în toate cazurile, erau găsiți buni pentru ea; atunci se

resemnau cu toții, fără să le pese prea mult, uitând în câteva minute pretinsa lor infirmitate de o viață întreagă.

Grila curții mici se redeschise. Un paznic strigă apelul, în ordine alfabetică; ieşiră, unul după altul, şi fiecare ocnaş se duse să se alinieze de-a-n picioarelea într-un colț al curții mari, alături de tovarăşul sortit de inițiala numelui. Astfel, fiecăruia nu-i mai rămâne altă resursă în afara lui însuşi; fiecare îşi cară propriul lanț, cot la cot cu un necunoscut; şi dacă, din întâmplare, un ocnaş îşi găseşte un prieten, lanțul îi separă. Ultima nenorocire.

Când se adunaseră în jur de treizeci, se închise grila. Un caraliu îi alinie cu bâta, aruncă pe jos, în fața fiecăruia, o cămaşă, o haină şi o pereche de pantaloni din pânză groasă, apoi făcu un semn şi toți începură să se dezbrace. Un incident neaşteptat preschimbă această umilire în tortură, ca la un semn.

Până atunci, timpul fusese destul de frumos; şi dacă aerul era răcit de vântul de miază-noapte al lui octombrie, acesta spărgea, când şi când, norii cenuşii, făcând o crevasă prin care străbătea câte o rază de soare. Dar, abia îşi despuiaseră deținuții zdrențele temniței, lăsându-se inspectați, goi, de paznicii bănuitori şi de privirile curioase ale străinilor care le dădeau ocol pentru a le examina umerii, că cerul se întunecă şi izbucni, pe neprevăzute, o aversă rece de toamnă ce se prăbuşi în torente peste curtea pătrată, peste capetele descoperite, peste membrele dezgolite ale galerienilor, peste zeghiile lor mizerabile, întinse pe pavaj.

Într-o clipă, curtea închisorii se goli de tot ce nu era caraliu sau galerian. Curioşii din Paris se adăpostiseră sub pragurile uşilor.

Ploaia cădea în torente. Nu mai vedeai în curte, pe caldarâmul inundat, decât galerienii în pielea goală, şiroind. O tăcere posacă urmă bravadei lor gălăgioase. Dârdâiau, le clănțăneau dinții; picioarele slăbite, genunchii noduroşi le tremurau, izbindu-se între ei, te apuca mila să îi vezi lipindu-şi de membrele vinete cămăşile leoarcă, hainele,

pantalonii dezgustători de atâta ploaie îmbibată. Goliciunea parcă le pria.

Unul singur, un bătrân, îşi mai păstrase ceva din veselie. Strigă, ştergându-se cu cămaşa udă, că asta nu era în program, apoi se porni pe râs, amenințând cerul cu pumnul.

După ce îşi îmbrăcară hainele de drum, fură conduşi, câte douăzeci - treizeci, în celălalt colț al curții, unde îi aşteptau lanțurile lungite pe pământ. Aceste lanțuri, mari şi puternice, erau tăiate transversal, din două în două picioare, de alte lanțuri mai scurte la capetele cărora era agățat câte un lanț pătrat, ce se deschidea cu ajutorul unei balamale montată într-unul din colțuri şi se închide cu un bulon de fier ce rămâne spânzurat de gâtul galerianului, cât durează călătoria. Când aceste lanțuri sunt întinse pe pământ, închipuie destul de bine şira spinării unui peşte.

Ocnaşii fură obligați să se aşeze în noroi şi pe pietroaiele înecate de ploaie; li se făcea proba zgărzilor; apoi doi fierari ai convoiului, înarmați cu nicovale portative, li le potriviră, la rece, prin lovituri zdravene de baroase. E un moment cumplit, când şi cei mai viteji îngălbenesc. Fiecare lovitură de baros izbită în nicovala sprijinită pe propriul lui spate obligă bărbia pacientului să tresalte, din şoc; cea mai mică mişcare dinanite înapoi ar face să-i sară craniul ca o coajă de nucă.

După această operație, erau tuciurii. Nu se mai auzea decât clănțănitul lanțurilor, din când în când, câte un țipăt şi lovitura surdă a ciomagului caraliilor asupra membrelor recalcitranților. Unii plângeau; bătrânii se cutremurau şi-şi muşcau buzele. Priveam îngrozit toate acele profiluri sinistre înrămate în fier.

Aşa că, după vizită medicală, urmase vizita caraliilor; după vizita caraliilor, potcovitul. Spectacol în trei acte.

Reapăru o rază de soare. Ai fi spus că dădu foc tuturor acestor creieri. Ocnaşii se ridicară deodată, cu o singură mişcare convulsivă. Cele cinci şiruri se apucară de mâini şi, pe neaşteptate, alcătuiră o horă imensă în jurul vergelei cu felinar. Se învârteau de-ți venea amețeală. Cântau un cântec

de ocnă, o romanță în argou, cu o melodie când plângăreață, când furioasă ori veselă; din când în când, se auzeau zbierăte pițigăiate, hohote de râs lătrate şi gâfâite, împletindu-se cu vorbe ciudate; apoi aclamări furibunde; iar lanțurile ce se izbeau între ele, în cadență, slujeau drept orchestră acestui cântec mai sălbatic decât scrâşnetul lor. Dacă aş căuta o imagine a sabatului, nici că aş găsi una mai bună.

Se aduse în curte un hârdău mare. Caralii sparseră hora ocnaşilor, ajutându-se de bâte, şi îi minară spre hârdăul în care vedeam înotând nu ştiu ce fel de ierburi în nu ştiu ce fel de lichid aburind şi cu aspect de lături. Mâncară.

Şi, după ce mâncară, zvârliră pe pietre resturile de zeamă şi de pâine neagră şi reîncepură să țopăie şi să cânte. Se pare asta le este îngăduit în ziua potcovitului şi în timpul nopții ce urmează.

Urmăream straniul spectacol cu o aviditate atât de mare, cu o curiozitate atât de palpitantă, cu atenție atât de trează, că uitasem de mine. Un sentiment de adâncă milă mă înfiora şi hohotele lor mă făceau să plâng.

Deodată, în ciuda visului în care căzusem, mi-am dat seama că hora zbierîndă se oprise şi amuțise. Şi toate privirile se întorseseră spre fereastră la care mă aflam. „Condamnatul la moarte! Condamnatul la moarte“! Urlau toți, arătându-mă cu degetul; şi exploziile de veselie se înmulțiră.

Am împietrit.

Habar n-am de unde mă cunoşteau şi cum mă recunoscuseră.

— Bună ziua! Bună seara! Îmi strigară cu rânjetul lor atroce. Unul dintre cei mai tineri, condamnat la galere pe viață, cu chipul de plumb lucitor, mă privi cu invidie spunând: „Are baftă! O să-l cântărească sub cuțit! Adio, frati-miu“!

Nu pot explica ce se petrecea în mine. Eram, într-adevăr, fratele lor. Piața *Greve* este sora Toulonului. Eram chiar mai jos decât ei: mă cinsteau. Mă trecu un fior.

Da, fratele lor! Şi, câteva zile mai târziu, aş fi putut constitui şi eu un spectacol pentru ei.

Rămăsesem la fereastră, nemişcat, ca o stană de piatră, paralizat. Dar, văzând cele cinci şiruri care înaintau, năpustindu-se asupra mea cu cuvintele lor de o prietenia infernală; când am auzit tunetul tumultos al lanțurilor al zbierătelor, al paşilor lor, la picioarele zidului, mi se păru că norul demonilor se cățăra spre celula mea nenorocită; nu mi-am putut stăpâni un strigăt, m-am năpustit asupra uşi, s-o sfărâm; dar nu există nici o şansă să scap: zăvoarele erau pe dinafară. Izbeam în ea; plângeam de ciudă. Apoi mi se păru că aud şi mai aproape glasurile înspăimântătoare ale galerienilor. Credeam că văd deja apărând capetele lor hidoase la marginea ferestrei, am strigat încă o dată înspăimântat şi am leşinat.

XIV

Când mi-am revenit, se înnoptase. Eram întins pe ruina unui pat: un felinar ce atârna de plafon îmi îngădui să văd şi alte paturi alături de al meu, în aceeaşi stare. Am înțeles că fusesem dus la bolniță.

Am rămas câteva clipe treaz, dar fără nici un gând şi fără amintiri, dăruit bucuriei de a mă afla lungit într-un pat. Desigur, în altă perioadă, acest pat de spital şi de închisoare m-ar fi făcut să dau înapoi de dezgust şi de milă; se simțeau paiele prin saltea. Ce importanță mai avea?! Membrele mi se puteau desțepeni, de voie, pe aşternutul aspru; sub pătură, oricât de subțire ar fi fost, simțeam cum, încetul cu încetul, dispare frigul cumplit pe care îl purtăm în măduva oaselor şi cu care începusem să mă obişnuiesc. Am readormit.

Un zgomot puternic mă trezi; mijeau zorile. Zgomotul venea de afară; patul îmi era lipit de fereastră; m-am ridicat în capul oaselor, să văd ce se întâmpla.

Fereastra dădea spre curtea mare din Bicêtre. Curtea era plină de oameni; două şiruri de veterani abia dacă puteau ține liberă, în mijlocul mulțimii, o cale îngustă de-a lungul curții. Printre aceste două rânduri de ostaşi, treceau încet,

hurducate de fiecare piatră, cinci căruțe lungi încărcate cu bărbați: plecau ocnaşii.

Căruțele n-aveau coviltir. Câte una era destinată fiecărui lanț. Deținuții şedeau pe margini, sprijinindu-se unul de celălalt, despărțiți de lanțul comun, întins pe lungimea căruței, la capătul căreia stătea, în picioare, un caraliu, cu puşca încărcată. Fiarele lor zăngăneau şi, la fiecare împiedicare a căruței, li se vedeau capetele tresărind şi picioarele bălăngănindu-se.

O ploaie măruntă şi pătrunzătoare îngheța aerul şi le lipea pantalonii de genunchi; din cenuşii, cum fuseseră, deveniseră negri. Bărbile lungi, pletele scurte şiroiau, chipurile le erau livide; îi vedeam tremurând, cu dinții clănțănindu-le de furie şi frig. Nu puteau face nici o altă mişcare. O dată agățat de lanț, nu mai eşti decât o rotiță din această hidoasă maşinărie ce se mişcă precum un singur om. Inteligența trebuie să abdice. Lanțul o condamnă la moarte; şi animalul însuşi nu-şi mai poate îngădui nevoi sau pofte decât la ore fixe. Aşa, nemişcați, majoritatea goi pe jumătate, cu capetele descoperite şi picioarele clopotite, îşi începeau călătoria de douăzeci şi cinci de zile, cărați de aceleaşi căruțe, îmbrăcați cu aceleaşi straie, sub soarele lui cuptor sau ploile reci ale lui noiembrie. S-ar spune că oamenii ar voi ca cerul să le fie părtaş la jumătate din sarcinile de călăi.

Între gloată şi căruțe se inițiase nu ştiu ce dialog oribil: înjurături dintr-o parte, bravări de cealaltă; imprecații din ambele părți; dar, la un semn al căpitanului, văzui loviturile de ciomag curgând cu nemiluita şi la voia întâmplării în căruțe, peste umeri sau capete, şi toate reintrară în calmul exterior numit ordine. Dar ochii musteau de răzbunare şi pumnii nenorociților se crispau pe genunchii lor.

Cele cinci căruțe, escortate de jandarmi călări şi de caralii pe jos, dispărură, pe rând, sub poarta înaltă şi boltită a închisorii Bicêtre; la urmă, o a şasea, în care se hâțânau, una peste alta, cazane, gamele de aramă şi lanțuri de schimb. Câțiva caralii, întârziați pe la cantină, ieşiră în goană, să-

şi ajungă din urmă trupa. Mulțimea se scurse. Întreg spectacolul se stinse ca o fantasmagorie. Auzeam tot mai încet, pierzându-se în aer, zgomotul greoi al roților şi al copitelor cailor pe calea pavată a Fontainebleau-ului, plesnetul bicelor, zăngănitul lanțurilor, urletele gloatei care ura nenorocire galerienilor ce plecau la drum.

Şi acesta e numai începutul!

- Ce-mi tot îndruga avocatul? Galerele! Dă Mai curând de o mie de ori mort, mai curând eşafodul decât galera, mai curând neantul decât infernul; mai curând îmi ofer gâtul cuțitului lui Guillotin, decât lanțul convoiului cu galerieni! Galerele, doamne!

XV

Din nefericire, nu eram bolnav. A doua zi, a trebuit să ies din bolniță[7]. Celula m-a înghițit din nou.

Nu sunt bolnav! Bineînțeles, sunt tânăr, sănătos, puternic. Sângele curge în voie prin vinele mele; toate membrele mele ascultă de câte capricii aş avea; am un trup şi un spirit robust, clădite pentru o viață lungă; de, toate astea sunt adevărate şi, totuşi, sufăr de o boală, o boală mortală, o boală născocită de om.

De când am ieşit din bolniță, mă chinuie un gând înăbuşitor, un gând ce mă înnebuneşte, şi anume că aş fi putut evada dacă mi s-ar fi dat prilejul. Doctorii aceia, surorile, păreau să se intereseze de mine. Să mori atât de tânăr şi de o astfel de moarte! Îmi venea să cred că mă plângeau, aşa se adunau la căpătâiul meu. Aşi, simplă curiozitate! Şi apoi, indivizii ăştia care vindecă, te vindecă de o febră, nu de o condamnare la moarte. Şi, totuşi, le-ar fi atât de uşor! O uşă deschisă - ce contează la ei!

Acum nu mai sunt şanse! Apelul îmi va fi respins, pentru că toate sunt cum trebuie să fie; martorii au mărturisit cum

trebuie, avocații au pledat cum trebuie, judecătorii au judecat cum trebuie. Eu nu contez, doar dacă... Nu, nebunie! Nu mai e nici o nădejde! Apelul e o funie ce te ține atârnat deasupra prăpastie! Şi pe care o auzi trosnind în fiecare clipă, până ce se rupe. Ca şi cum cuțitului ghilotinei i-ar trebui şase săptămâni ca să cadă.

Şi dacă m-ar grația? Să mă grațieze! Cine? De ce? Cum? E cu neputință să fiu grațiat. Exemplul, cum spun ei!

Nu mai sunt decât trei paşi de făcut: Bicêtre, la Conciergerie, piața *Greve*.

XVI

În decursul puținelor ceasuri petrecute la bolniță, mă aşezasem lângă o fereastră, la soare - care reapăruse - sau, cel puțin, primind din soare atât cât îmi îngăduiau zăbrelele.

Stăteam aşa, cu capul greu şi arzându-mi în mâini, era mai mult decât puteau duce, țineam coatele pe genunchi, picioarele cățărate pe o stinghie a scaunului; nenorocirea mă face să mă îndoi şi să mă adun ca şi când n-aş mai avea nici oase nici carne pe trup.

Miasmele sufocante ale gherlei mă înăbuşeau mai dihai ca oricând, încă îmi zuruiau în urechi zgomotele lanțurilor galerienilor, mi-era silă, mi-era tare silă de Bicêtre. Gândeam că bunului Dumnezeu ar fi trebuit să i se facă milă de mine şi să îmi trimită măcar o păsărică, să-mi cânte pe streaşină.

Nu ştiu dacă Dumnezeu sau diavolul îmi ascultă rugăciunea; dar, aproape în aceeaşi clipă, am auzit înălțându-se sub fereastra mea un glas, dar nu al unei păsări, ci ceva mult mai plăcut: vocea pură, proaspătă, catifelată a unei fetițe de cincisprezece ani. Am ridicat capul tresărind şi am ascultat cu nesaț cântecul. Era o melodie molcumă şi galeşă, un fel de uguit trist şi pătrunzător; iată-i cuvintele:

Zău, chiar în strada Mail
M-au înşfăcat copoii,

Că nu-s domn,
Ce mai! Trei ditamai
Curcani! Şi-acuma-s în pom!
Au tăbărât copoii
Şi-acuma sunt în pom.

Mi-e greu să mărturisesc cât mi-a fost de mare dezamăgirea. Glasul continuă:

Au tăbărât copoii,
Că nu-s domn.
Şi m-au legat burduf,
Acuma sunt în pom,
Sticleții nu au somn,
Acuma sunt în pom.
Pe drum, vezi c-am ginit
Un şmecher - cu copoii
Treceam, şi-acu-s în pom

Un şmecher am ginit,
Că nu-s domn,
Mergi la gagica mea,
Zic, zi-i că sunt în pom,
M-au pus, bă, la poprire
Şi-acuma sunt în pom.
Gagica face spune:
Să-mi spui ce-ai şterpelit?
Şi eu, care-s în pom.

Să-mi spui ce-ai şterpelit?
Că nu-s domn.
Am jumulit un nene
Lovelele-am oprit
Şi-acuma sunt în pom,
Lovelele şi ceasu
Şi-acuma sunt în pom,
Şi cheile-unui nene
Şi-acuma sunt în pom.

Gagica - foc, ce mai!
Că nu-s domn,
O-ntinde spre Versailles,
Mă ştie că-s în pom,
Nu-i fie de deochi
Vorbeşte-n patru ochi
Cu Regele, că-i domn,
Ce dracu mă mai ține,
Doar ştie că-s în pom!

Ce dracu mă mai ține,
Doar nu-s domn!
Şi dac-ar fi s-o şterg
Acuma sunt în pom
La popă-o duc cu mine,
Acuma sunt în pom,
Iau şi-un țol alb - ce bine!
Acuma sunt în pom.
La nuntă ca să merg,
Acuma sunt în pom.

La nuntă o s-o duc,
Că sunt domn.
Dar Regele, să crape,
Acum de-abia-s în pom:
Gagicu - o să ți-l duc,
Acum de-abia-s în pom, S
Îl spânzur de un nuc,
Zău, dacă nu-s în pom.

N-am auzit mai mult, nici n-aş fi putut, chiar de voiam. Înțelesul cumplitei jelanii, desprins pe jumătate, pe jumătate tăinuit, lupta dintre tâlhar şi caraulă, hoțul pe care îl întâlneşte şi pe care îl trimite soției lui, solia înfiorătoare: am ucis un om şi sunt arestat; femeia aceea care aleargă la Versailles cu o jalbă şi acea Majestate indignată care amenință vinovatul cu spânzurătoarea; şi toate astea cântate

pe o melodie atât de dulce şi cu glasul cel mai blând ce a legănat cândva auzul omenesc!... Am înghețat, năucit; m-am prăbuşit. Cuvintele acestea monstruoase, rostite de buze rumene şi proaspete, erau respingătoare. Parcă ar fi fost balele unei rime pe un trandafir.

Nu pot explica ce simțeam; eram pe cât de rănit, pe atât de mângâiat. Argoul cavernei şi al ocnei, această limbă însângerată şi grotească, acest grai hidos, împreunat cu o voce de fată, punte gingaşă între glasul fetiței şi al femeii! Toate cuvintele acelea diforme şi prost alcătuite, cântate, ritmate, perlate!

Ah, ce lucru înfiorător e temnița! E străbătută de un soi de venin ce murdăreşte tot. Totul se vestejeşte, chiar şi cântul unei fete de cincisprezece ani! Dacă descoperi o pasăre, ea va avea aripile năclăite în noroi; de culegi o floare pe care o miroşi cu încântare, pute.

XVII

Ei, dacă aş evada, cum aş mai alerga pe câmpii!

Nu, n-ar trebui să fug. Asta atrage privirile şi bănuiala. Dimpotrivă, să merg încet, cu fruntea sus, cântând. Să fac rost de o treanță albastră cu desene roşii, asta deghizează bine. Toți zarzavagiii din împrejurimi poartă câte una.

Pe lângă Arcueil, ştiu o margine de codru ce împrejmui-se o mlaştină şi unde, când eram la colegiu, mergeam cu colegii, joile, să prindem broaşte. Acolo m-aş ascunde până seara.

O dată cu căderea nopții, aş reîncepe să alerg. M-aş duce la Vincennes. Nu, n-aş putea, din pricina râului. La Arpajon. Ba ar fi fost mai cu cap s-o iau spre Saint-Germain şi să merg la Havre, să mă îmbarc pentru Anglia. Acum nu mai contează! Ajung la Longjumeau, trece un jandarm; îmi cere paşaportul... sunt pierdut.

— Ah, visător nemernic, mai întâi sparge zidul gros de trei picioare ce te ține prizonier! Moarte! Moarte!

Când te gândeşti că, atunci când eram copil, am venit aici, la Bicêtre, să văd puțul cel mare şi nebunii!

Scriind acestea, lumina lămpii a devenit tot mai pală, ziua a sosit, orologiul paraclisului a bătut de şase.

Ce înseamnă asta? Caraliul de rând a intrat în celula mea; şi-a scos şapca, mi-a dat binețe, s-a scuzat că mă turbură şi m-a întrebat, îmblânzindu-şi glasul aspru pe cât îi stătea cu putință, ce doream la micul dejun.

M-a trecut un fior: Azi să fie?...

XIX

Azi este!

Însuşi directorul penitenciarului a venit să mă vadă. M-a întrebat cu ce mi-ar putea fi plăcut sau folositor; că n-ar fi voit să mă plâng de el sau de cei din subordinele sale, m-a întrebat de sănătate şi de cum îmi petrecusem noaptea; plecând, mi-a vorbit cu *domnule.*

XX

Nu-i trece prin gând temnicerului ăstuia că aş avea de ce să mă plâng de el sau de caralii lui. Are dreptate, ar fi urât din partea mea să mă plâng; îşi fac meseria, m-au păzit bine; şi, mai mult, la sosire şi la plecare, s-au purtat cu bună-cuviință. Nu se cade să fiu mulțumit?

Gardianul acesta de treabă, cu zâmbetul său blajin, cu cuvintele lui mângâietoare, cu ochiul său galeş şi la pândă, cu labele butucănoase şi mari, e încarnarea temniței înseşi, e Bicêtre preschimbat în om.

Toate sunt temniță în jurul meu; o regăsesc în toate chipurile, sub chipul omului, ca şi sub chipul zăbrelelor sau al zăvorului.

Zidul acesta e temnița cu chip de piatră; uşa e temniță cu chip de lemn; caraliii - temniță, în carne şi oase.

Temnița este o ființă oribilă, completă, indivizibilă, jumătate-casă, jumătate-om. Eu sunt prada ei; mă cloceşte, mă înlănțuie cu toate mădularele; mă strânge între zidurile de granit, mă zăvoreşte cu lacăte de fier şi mă veghează cu ochi de caralii.

Ah, nenorocitul de mine, ce-o să mi se întâmple? Ce-or să facă cu mine?

XXI

M-am liniştit, totul s-a sfârşit, s-a sfârşit de-adevăratelea. Am scăpat de neliniştea cumplită în care mă zvârlise vizita directorului.

Trebuie s-o mărturisesc, mai nădăjduiam încă... Acum, slavă domnului, nu mai nădăjduiesc!

Iată ce s-a petrecut:

Când tocmai bătea de şase şi jumătate - nu, era şi un sfert - uşa celulei mele s-a deschis din nou. Un bătrân cu păr alb, învestmântat într-o redingotă brună, intră. Îşi înlătură puțin redingota şi atunci am zărit o sutană şi dantela ce poartă preoții pe piept. Era un preot.

Preotul acesta nu era cel al închisorii, asta era cumplit.

Se aşează în fața mea cu un surâs binevoitor, apoi clătină capul şi îşi ridică ochii spre cer, adică spre bolta celulei. L-am înțeles.

— Fiul meu, spuse, eşti pregătit?

I-am răspuns fără glas:

— Nu sunt pregătit, dar sunt gata.

Totuşi mi se tulbură vederea, membrele îmi fură inundate, în acelaşi timp, de o sudoare înghețată, am simțit tâmplele zvâcnindu-mi şi urechile vâjâindu-mi.

Pe când mă clătinam pe scaun, ca şi când aş fi dormit, bătrânelul vorbea. Cel puțin aşa mi se părea, şi-mi amintesc că i-am văzut buzele mişcându-se, mâinile agitându-se, ochii strălucindu-i.

Uşa se redeschise. Zgomotul zăvoarelor ne trezi, pe mine - din prostirea mea, pe el - din vorbire. Apăru un fel de domn, cu haine negre, întovărăşit de directorul penitenciarului; mă salută reverenţios. Omul avea întipărit pe chip ceva din tristeţea oficială a salariaţilor pompelor funebre. Ţinea în mână un sul de hârtie.

— Domnule, mi-a spus, surâzând curtenilor, sunt aprod al curţii regale din Paris. Am cinstea să vă aduc un mesaj din partea domnului procuror general.

Îmi trecuse primul şoc. Îmi reveni întreaga prezenţă de spirit.

— Domnul procuror general, i-am replicat, e acela care a solicitat capul meu cu atâta nerăbdare, nu? Într-adevăr, e o cinste pentru mine să îmi scrie. Nădăjduiesc că moartea mea îi va face mare plăcere; n-ar fi agreabil pentru mine să ştiu că a cerut-o cu atâta căldură şi că, de fapt, îi era indiferentă.

Am spus aceasta, după care am reluat cu glas hotărât:

— Citiţi, domnule!

Începu să dea citire unui text lung, ridicând glasul la sfârşitul fiecărui rând şi împiedicându-se la mijlocul fiecărui cuvânt. Era respingerea apelului meu.

— Execuţia va avea loc astăzi în *place de Greve,* adăugă, o dată sfârşita lectură, fără a mai ridica privirile de pe hârtia timbrată. Plecăm la orele şapte şi jumătate fix, spre Conciergerie. Veţi avea bunătatea, domnule, să mă urmaţi?

De câteva clipe nu îl mai urmăream. Directorul sporovăia cu preotul; el stătea cu ochii înţepeniţi pe hârtie; eu priveam uşa, ce rămăsese întredeschisă... - Ah! Ticăloşii! Patru puşcaşi pe coridor!

Aprodul repetă întrebarea, de data aceasta privind spre mine:

— Când veţi dori, i-am răspuns, vă stau la dispoziţie!

Salută, spunând:

— Voi avea cinstea să viu să vă iau într-o jumătate de ceas.

După aceasta, mă lăsară singur.

— Doamne, un mijloc de fugă! Orice mijloc! Trebuie să evadez! Trebuie! Acum! Pe uşă, pe fereastră, pe acoperiş! Chiar de-ar fi să-mi las carnea pe bârne!

Blestemați fie toți dracii! Ți-ar trebui o lună ca să dai o gaură în zidul ăsta, şi încă cu scule bune, iar eu n-am barem un cui şi nici măcar o oră de-acum înainte!

XXII

Iată-mă *transferat,* cum sună procesul-verbal. Dar drumul face să fie istorisit.

De îndată ce sună de şapte şi jumătate, aprodul se înfățişă din nou în pragul celulei mele:

— Domnule, îmi spuse, vă aştept. Ei da, şi el, şi alții!

M-am ridicat şi am făcut un pas; am crezut că nu îl voi putea face pe al doilea, atâta îmi era de greu capul şi picioarele fără vlagă. Totuşi mi-am revenit şi am mers mai departe destul de hotărât. Înainte de a ieşi din celulă, i-am aruncat o ultimă privire. Îmi iubeam celula. Şi-apoi o lăsasem goală, deschisă: avea un aer ciudat.

De altfel, nu va fi aşa pentru multă vreme. E aşteptat cineva astă-seară, spuneau caralii, unul pe care curtea cu juraţi e pe cale să-l preschimbe în condamnat la moarte.

La cotul coridorului, ne ajunse din urmă preotul închisorii; tocmai isprăvise micul dejun.

La capătul celularului, directorul m-a apucat prieteneşte de mână şi mi-a întărit escorta cu patru veterani.

În fața uşii bolniței, un bătrân îmi strigă: „Rămas-bun“!

Am ajuns în curte. Am inspirat adânc: asta mi-a făcut bine.

N-am mers mult timp în aer liber. O trăsură cu cai de poştă aştepta în prima curte: aceeaşi trăsură ce mă adusese - un fel de cabrioletă lunguiață, despărțită în două de o plasă de sârmă transversală atât de deasă, de ai fi spus că e tricotată. Fiecare dintre cele două compartimente are câte o uşă, una în față, alta în spate. Totul atât de murdar, de negru, de prăfuit,

încât dricul săracului pare un rădvan arhieresc pe lângă această.

Înainte de a fi îngropat în acest mormânt pe două roți, am aruncat o privire în curte, una dintre acele priviri deznădăjduite în fața căreia ai crede că zidurile trebuie să se năruie. Curtea, un fel de mică piațetă plantată cu pomi, era mult mai aglomerată de spectatori decât fusese cu prilejul plecării galerienilor. Gloata sosise.

Ca şi atunci când plecase convoiul, cădea o ploaie de toamnă, o ploaie măruntă şi rece care cade şi acum, în clipa când scriu, care va cădea, de bună seamă, toată ziua, care va dura mai mult decât mine.

Drumurile erau desfundate, curtea plină de noroi şi apă. Mi-a făcut plăcere să văd mulțimea nămolindu-se.

Urcarăm; aprodul şi un jandarm - în despărțitura din față; preotul, eu şi un alt jandarm - în cealaltă. Patru jandarmi călări - în jurul trăsurii. Deci, fără vătăşel, opt pentru unu.

Pe când urcăm, am auzit o bătrână spunând: „Asta-mi place mai mult decât lanțul“.

Cred şi eu. E un spectacol pe care îl cuprinzi dintr-o singură clipire; vezi repede. La fel de frumos, dar mai comod. Nimic nu-ți fură ochiul. Un singur om şi, pe umerii lui, tot atâta nenorocire cât pe umerii tuturor galerienilor la un loc. Numai că nu e împrăştiat; o băutură concentrată, mult mai gustoasă.

Trăsura se mişcă! A scrâşnit surd, trecând pe sub bolta porții mari, apoi a ieşit în alee; şi porțile grele din Bicêtre s-au închis în urma ei. Eram uluit cum mă pot duce, ca pe un om fără cunoştință, care nu poate mişca, nici striga şi care aude cum e înmormântat. Abia de auzeam zurgălăii, atârnând pe grumajii cailor de poştă, clincănind cadențat, sughițând parcă, roțile, îmbrăcate în fier, zdrelind pavajul sau trăsura icnind, când săreau din făgaş, galopul răsunător al jandarmilor din jurul nostru, biciul vătăşelului şuierând. Asemănăm toate cu un vârtej ce mă răpea cu sine.

Prin gratiile unei ferestruici tăiate în fața mea, privirile mi se opriră, fără să-mi dau seama, pe o inscripție gravată cu slove mari, deasupra porții din Bicêtre: *Ospiciu al bătrâneții.*

— Ia te uită, mi-am spus; s-ar zice că sunt unii ce îmbătrânesc aici.

Şi aşa cum se întâmplă când eşti între veghe şi somn, am rumegat această idee în mintea înțepenită de durere. Deodată, ieşind din alee în drumul mare, trăsura schimbă vederea din dreptul ferăstruicii. Binişor, se încadrară turlele lui Notre-Dame, albăstrui şi pe jumătate şterse de ceața Parisului. Pe dată se schimbă şi punctul de vedere al spiritului meu; devenisem un fel de maşină, ca şi trăsura. Gândului legat de Bicêtre îi urmă cel în legătură cu turlele lui Notre-Dame. Cei ce se află în turlă, acolo unde este steagul, vor vedea bine, mi-am spus zâmbind prosteşte.

Cred că în clipa aceea reîncepu să vorbească preotul; l-am lăsat să sporovăie, cu răbdare. Urechile îmi erau împuiate de zgomotul roților, de galopul cailor, de biciul vătăşelului. Un zgomot mai mult.

Ascultam în tăcere căderea acelor cuvinte tărăgănate care îmi aromeau duhul, precum susurul unui izvor, şi care se petreceau prin fața mea, mereu altele şi mereu aceleaşi, ca şi ulmii tineri şi chinuiți de pe cale, când glasul muşcător şi sacadat al aprodului aşezat în față, mă deşteptă.

— Ei, părinte spuse, aproape vesel, ce noutăți ați mai aflat? Rostind acestea, se întoarse spre preot.

Preotul, care-mi vorbea necontenit şi pe care trăsura îl asurzea, nu dădu nici un răspuns.

— Hei, hei! Reluă aprodul, înălțându-şi glasul mai presus decât zgomotul roților: infernală trăsură!

Infernală, într-adevăr.

Urmă:

— Hurducăiala asta, bat-o vina! Nu ne auzim. Ce voiam să spun? Nu ştiți, părinte, ce voiam să spun? Ah! Ați aflat-o p-aia bună, azi, de la Paris?

Am tresărit ca şi când ar fi vorbit despre mine.

— Nu, spuse preotul, care, în cele din urmă auzise, n-am apucat să citesc încă ziarele, dimineață; o să le răsfoiesc diseară. Când sunt prins toată ziua, ca azi, rog portarul să-mi păstreze jurnalele şi le citesc la înapoiere.

— Aşi, reluă aprodul, nu se poate să n-o ştiți! Ştirea din Paris! Ştirea din dimineața aceasta!

Am luat cuvântul:

— Cred c-o ştiu eu.

Aprodul mă privi:

— Dumneavoastră! Ei, nu?! Şi ce părere aveți?

— Sunteți curios! I-am spus.

— De ce, dom'le? Replică el. Fiecare cu părerile lui politice. Vă stimez prea mult ca să-mi închipui că nu aveți şi dumneavoastră păreri politice. În ceea ce mă priveşte, sunt perfect de acord cu reînființarea gărzii naționale. Am fost sergent în compania mea şi era plăcut, pe cinste.

L-am întrerupt:

— Nu credeam că despre asta e vorba.

— Păi, da, de ce? Spuneați că ştiți vestea...

— Mă gândeam la alta, care preocupă azi Parisul.

Imbecilul nu înțelese; i se stârnise curiozitatea.

— Altă noutate? Cum dracu ați aflat dumneavoastră ştirile? Vă rog, domnule, spuneți-mi-o şi mie! Ştiți, părinte, despre ce e vorba? Sunteți mai la curent decât mine? Spuneți-mi şi mie, vă rog? Despre ce e vorba? Înțelegeți, sunt nebun după noutăți; le povestesc domnului preşedinte; îl distrează.

Şi făcea tot felul de trăsnăi! Se întorcea într-una de la preot la mine, şi eu răspundeam ridicând din umeri.

— Dom'le, îmi strigă. La ce gândeşti?

— Gândesc, am răspuns, că nu voi mai gândi diseară.

— Ah! Doar asta? Replică. Atunci, sunteți prea trist. Domnul Castaing stătea de vorbă.

Apoi, după o pauză:

— L-am condus pe domnul Papavoine; purta o căciulă de lutru şi fuma o țigară de foi. Cât despre tinerii din La Rochelle, e adevărat că vorbeau numai între dânşii, dar vorbeau.

Mai aşteptă puțin, apoi urmă:

— Nebuni! Entuziaşti! Păreau să sfideze toată lumea. Dar dumneata, prea eşti gânditor, tinere.

— Tânăr! I-am spus: sunt mai bătrân ca dumneavoastră; la fiecare sfert de ceas îmbătrânesc cu un an.

S-a întors, m-a privit cu o mirare stupidă câteva clipe, după care începu să rânjească greoi.

— Lăsați, lăsați! Aveți chef de râs! Mai bătrân ca mine! Vă pot fi bunic.

— N-am chef să râd, i-am răspuns grav.

Îşi deschise tabachera.

— Serviți-vă, dragă domnule, şi nu vă supărați; o priză de tabac şi... nu-mi purtați pică.

— Nu vă temeți; nu v-aş purta timp îndelungat.

În clipa aceea tabachera pe care mi-o întindea întâlni grilajul ce ne despărțea. O zguduire făcu să fie puternic izbită şi să cadă, deschisă, la picioarele jandarmului.

— Fir-ar al dracului de grilaj, izbucni aprodul.

Se întoarse spre mine.

— Ce nenorocire! Mi s-a risipit tot tabacul!

— Pierd mai mult ca dumneavoastră, i-am răspuns zâmbind.

Încercă să-şi adune tutunul, mormăind printre dinți:

— Mai multe ca mine! Uşor de spus! Să stai fără tutun până la Paris! E cumplit!

Preotul îi adresă cuvinte de consolare (n-aş putea spune că am fost atent) şi mi se păru că erau în continuarea predicii de al cărei început mă bucurasem. Treptat convorbirea se mărgini la preot şi aprod; i-am lăsat să sporovăie despre ale lor şi am început să mă gândesc la ale mele.

Ajunşi la barieră, eram încă îngândurat, bineînțeles, dar Parisul mi se păru mai zgomotos decât de obicei.

Trăsura se opri, o clipă, la vamă. Vameşii o inspectară. Ar fi trebuit să li se azvârle o pungă de arginți dacă ar fi fost vorba de vreun berbece sau de vreun bou dus la măcelărie; dar capul unui om nu plăteşte vamă. Trecurăm.

O dată depăşit bulevardul, trăsura, în galop, se înfundă în străzile întortocheate şi vechi ale mahalalei Saint-Marceau şi din Cité care şerpuiesc şi se întretaie ca o mie de căi într-un furnicar. Pe pietrele acestor străzi strâmte, uruitul trăsurii se făcu atât de răsunător şi de iute, încât până la mine nu mai ajungea nici un alt zgomot. Când aruncam ochii pe mica lucarnă pătrată, mi se părea că valul trecătorilor se oprea pentru a privi trăsura şi că o droaie de copii alergau pe urma ei. Mi se părea deasemeni că văd din când în când, pe ici-pe colo, pe la colțuri, câte un bărbat sau vreo babă, în zdrențe, câteodată şi unul şi altul, ținând în mâini teancuri de hârtii tipărite, pe care se băteau trecătorii, deschizând gura, ca şi când ar fi strigat ceva cu putere.

Orologiul Palatului bătea de opt şi jumătate când am ajuns în curtea Conciergeriei. Privelişte a acestor scări impunătoare, a acelui paraclis întunecos, a acelor temnițe sinistre, mă îngheță. Când se opri trăsura, mă aşteptam să-mi înceteze şi bătăile inimii.

Mi-am adunat toate puterile; uşa se deschise cu iuțeala fulgerului; am sărit din carceră pe roți şi m-am adâncit, cu paşi mari, între două rânduri de ostaşi, sub boltă. Gloata era gata strânsă în calea mea!

XXIII

Atâta vreme cât am străbătut galeriile publice ale Palatului Justiției, m-am simțit aproape liber şi în voia mea; dar tot curajul mă părăsi atunci când fură deschise, în fața mea, uşile scunde, scările tainice, culoarele interioare, lungi coridoare înăbuşite şi fără nici un zgomot, unde nu pătrund decât cei care condamnă şi cei care sunt condamnați.

Aprodul continua să mă întovărăşească. Preotul mă părăsise pentru a se reîntoarce peste două ceasuri: avea treabă.

Am fost minat spre cabinetul directorului; aprodul m-a predat în mâinile sale. Era vorba de un schimb. Directorul l-a

rugat să zăbovească puțin, comunicându-i că avea să-i încredințeze nişte marfă, s-o ducă la Bicêtre, cu aceeaşi trăsură. Desigur era un condamnat de azi, cel ce urmează să se culce pe mâna de paie pe care eu n-am avut răgaz să le tocesc.

— În regulă, îi spuse aprodul directorului, aştept o clipă; facem ambele procese-verbale; pică bine.

În acest timp, am fost lăsat în depozit, într-o cămăruță ce dădea în cea a directorului. Singur şi bine zăvorit.

Nu ştiu nici la ce gândeam, nici de când mă aflam acolo, când un hohot de râs violent şi neaşteptat, izbucni drept în urechea mea, mă deşteptă din visare.

Am ridicat privirile, tresărind. Nu mai eram singur în celulă: se mai afla acolo un bărbat, un om de aproximativ cincizeci şi cinci de ani, de statură mijlocie; cu chipul brăzdat, încovoiat, încărunțit, cu membrele vânjoase; cu o privire echivocă, cenuşie; un râs amar; murdar, zdrențăros, pe jumătate gol, respingător la vedere.

Probabil că uşa se deschisese, îl vomase şi se închisese, fără să-mi dau seama. De-ar fi putut veni aşa şi moartea!

Câteva clipe ne-am privit țintă, unul pe celălalt: el, rizând mai departe, cu un fel de horcăit; eu, pe jumătate uimit, pe jumătate înspăimântat.

— Cine eşti? M-am adresat lui, în cele din urmă.

— Halal întrebare! Răspunse. Un stârv.

— Un stârv? Adică?

Ultima mea întrebare îl înveseli şi mai tare.

— Adică, strigă în mijlocul unui hohot de râs, gealatul o să se joace-n coş cu dovleacul meu, peste şase săptămâni, aşa cum o să se joace cu tigva ta peste şase ore. Ha! Ha! S-ar zice că te-ai luminat acum?!

Într-adevăr, eram livid şi părul mi se făcuse perie pe cap: era celălalt condamnat la moarte, condamnatul zilei, cel aşteptat la Bicêtre, moştenitorul meu.

Continuă:

— Ce vrei? Asta-i povestea mea: sunt fiu de hoț; păcat că gealatu' s-a ostenit să-i pună gât-legău lui babacu'. Şedea pe scaunul țării spânzurătoarea, din mila bunului 'Mnezeu! La şase ani, nici tu mamă, nici tu tată; verile făceam giumbuşlucuri de circar, pe lângă şanț, să-mi zvârle un ban din poştalioane; iernile, cu talpa goală prin noroaie, suflând în deştele-nroşite; îmi vedeai pielea prin nădragi. La nouă ani, am început să pun bază pe mânării: mai *greblam* şi eu câte un buzunar, făceam la stânga câte-o haină; la zece ani *mergeam cu bună-dimineața*[8]*;* apoi, am făcut relații; la şaptesprezece ani, eram *ciordar.* Mai intrăm în câte o dugheană, mai umblam cu iarba-fiarelor. M-au *ferecătuit.* Crescusem tocma' bun. M-au făcut amiral[9]. Galera nu-i joacă: dormi pe scândură, te-adăpi cu apă chioară şi ronțăi pesmet, tragi după tine o nepricopsită de ghiulea ce nu slujeşte la nimic; te-altoieşte cu bâta şi te bate soarele-n cap. Te mai şi tund chilug; şi-aveam o coamă castanie!... La dracu! Am făcut tot: cinşpe *coți*[10], ce-i joacă?! Aveam treişdoi, şi, într-o dimineață, mi-au dat o foaie de drum şi şaişase de franci pe care i-am adunat în ăştia cinşpe *coți,* robotind câte şaişpe ore pe zi, treiş' de zile pe lună, doişpe luni pe an. Tot una-i; voiam să fiu om cinstit cu ăi şaişase de franci şi aveam simțăminte mai *nobele* sub zdrențele mele decât sunt sub o fustă de popă; dar dracu să-l pieptene de paşaport! Era unu galben şi zmângăliseră pe el: *ocnaş liberat;* trebuia să-l arăt pe oriunde-aş fi trecut şi să-l prezint primarului din satul unde aveam *domiciliu obligatoriu,* tot la opt zile. Bună recomandare! Ocnaş! Îi băgam în sperieți, copiii o luau la goană şi mi se trânteau uşile-n nas. Ce, îmi dădea careva de lucru?! Mi-am halit cei şaişase de franci; şi, p-urmă, a trebuit să trăiesc. Arătam brațele, să se ginească de se poate munci cu ele; dar tot îmi trânteau uşile-n nas. Am zis că-mi vând ziua de lucru pe cinşpe cenți, pe zece, pe cinci. Ioc! Ce să-i fac?! Într-o bună zi, foame. Vir cotu-n geamu' unui brutar şi *şoldesc* o pâine şi brutaru' mă-nşfacă: de pâine nu m-am atins, da' m-au atins ei cu muncă silnică pe viață, cu trei

litere arse pe umăr; ți-arăt dacă vrei; dreptatea asta se cheamă recidivă; aşa, c'am făcut, calea 'ntoarsă. Tot la Toulon; cu *mesevişţii*[11], acum. Trebuia s-o şterg. Ca s-o fac, nu erau decât trei pereți de găurit, două lanțuri de tăiat, şi eu aveam un cui. Am evadat. Au tras cu tunu', să dea alarma; că noi, ăştia, suntem niscai cardinali de Roma; straie roşii, şi trag cu tunu' când plecăm. Au stricat pulberea pe ciori. De data asta, nici tu paşaport galben, nici tu bani. Am întâlnit alți *pinguini*[12] ce-şi făcură coții de gherlă sau o tuliseră. Bulibaşa lor mă-ntreba de vreau să lucrez cu ei; le tăiau *guşile* la drumu' mare. Am zis da, şi-am început să vărs sânge, ca să halesc. Când o diligență, când un poştalion, când vr'un văcar călare. Ieşeau *lovele;* dădeam drumul animalului, lăsam naibii trăsura şi-ngropam *malacu' sub* un pom, cu grijă, să nu-i iasă deştele picioarelor pe-afară; apoi țopăiam pe mormânt, să se creadă că-i pământ bătut. Aşa-mi dădură floacele albe, făcându-mi bârlog prin tufişuri, ațipind sub stele, vânând din codru-n codru, dar cel puțin slobod şi al meu. Totu' are-un sfârşit şi orice sfârşit se asemuie. Caraula ne-a pus lațu' de gât, într-o noapte. Frații au întins-o; eu, ăl mai bătrân, le-am căzut în gheară copoilor cu galoane la pălărie. M-au adus aici. Văzusem de toate, afară de una. C-aş fi şterpelit o batistă sau ucis un om, tot una pentru mine. O singură recidivă mi se mai putea aplica. Numai *cuțitul*[13] îmi mai rămânea să-ncerc. Proces scurt. Drace, am îmbătrânit; nu mai sunt bun de nimic. Lui tata, i-au pus ştreang, *a luat-o pe vădană,* eu mă retrag la *Muntele părerilor de rău*[14]. Asta-i, frate.

Rămăsesem cu ochii căscați, ascultându-l. A început să râdă şi mai straşnic decât la început şi vru să-mi ia mâna în a sa. M-am dat înapoi, îngrozit.

— Prietene, spuse, nu pari prea curajos. Nu face pe pişăciosu-n fața *retezătoarei*[15]*;* înțelegi, nu-i decât o singură clipă grea de petrecut pe *scenă*[16]*;* dar trece-atît de repede! Mi-ar place să fiu de față, să-ți arăt cum se face. Pe naiba! Îmi vine să nu mai fac recurs, dac-ar vrea să mă *cosească* azi, o

dată cu tine. O să ne slujească acelaşi preot; nici că-mi pasă că-mi rămân doar firimiturile tale. Vezi, sunt băiat de treabă. Hă? Ce spui? Din prietenie!

Mai făcu un pas, să se apropie de mine.

— Domnule, i-am spus respingându-l, vă mulțumesc.

Răspunsul meu îi provocă noi hohote de râs.

— Ha! Ha! Vas' că domnu e marchiz! Marchiz!

L-am întrerupt:

— Prietene, vreau să mă reculeg, dă-mi pace.

Seriozitatea cuvintelor mele îl lăsă pe neaşteptate gânditor. Îşi clătină capul încărunțit şi aproape chel; după care, scărmănându-şi cu unghiile, pieptul păros, gol din pricina cămăşii deschise:

— Înțeleg, murmură printre dinți; de fapt, *țapul*[(17)]...

Apoi, după câteva minute de tăcere:

— Bine, rosti aproape cu timiditate, sunteți marchiz, e-n regulă; dar aveți o redingotă atât de frumoasă şi n-o s-o mai folosiți! O ia *gealatu*. Dați-mi-o mie; o vând pe tutun.

Mi-am scos redingota şi i-am dat-o. Se porni să bată din mâini ca un copil. Apoi, văzând că rămăsesem numai în cămaşă şi dârdâiam, adăugă:

— O să fie frig, domnule, trageți asta pe dumneavoastră; plouă şi-o să vă ude până-n măduva oaselor; ş-apoi, e cazu să fim *prezentabeli* în căruță.

Şi, spunând aceasta, îşi scoase vesta groasă de lână gri şi mi-o puse pe brațe; n-am mişcat în nici un fel.

M-am îndreptat spre perete şi m-am rezemat de el; n-aş putea explica ce simțeam alături de omul acela. Se puse să cerceteze cu de-amănuntul redingota ce-i dădusem şi, la tot pasul, izbucnea în strigăte de bucurie.

— Buzunarele-s noi-nouțe!... Gulerul nu-i răpciugos!... Capăt pe puțin cinşpe franci. Ce fericire! Tabac pe şase săptămâni!

Uşa se redeschise. Veneau să ne ia pe amândoi; pe mine, ca să mă conducă în camera în care condamnații îşi aşteaptă

ceasul; pe el, ca să-l ducă la Bicêtre. Râzând, porni în mijlocul pichetului ce urma să-l ia şi spuse jandarmilor.

- Hei! Să nu vă-ncurcați! Am schimbat pielea, eu şi cu domnu'; să nu mă luați în locul lui. Drace! Nu-mi cade cu tronc, acum, că am tutun.

XXIV

Ticălosul bătrân mi-a luat redingota, că nu i-am dat-o eu, şi mi-a lăsat zdreanța lui, vesta asta nenorocită. Ce figură o să fac?

Nu i-am îngăduit să-mi ia redingota din nepăsare sau din milă. Nu, ci pentru că era mai puternic decât mine. Dacă m-aş fi opus, m-ar fi bătut cu pumnii lui cei grei.

Sigur, milă! Eram plin de simțăminte rele. Mi-ar fi plăcut să-l sugrum, cu propriile-mi mâini, hoț parşiv! L-aş fi călcat în picioare.

Mi-e inima furioasă şi sufletu' înăcrit. Cred că mi-a crăpat fierea. Moartea te înrăieşte.

XXV

M-au dus într-o celulă în care nu se aflau decât patru pereți goi, o mulțime de zăbrele la fereastră şi o mulțime de zăvoare la uşă; e de la sine înțeles.

Am cerut o masă, un scaun şi cele necesare scrisului. Mi-au fost aduse.

După aceasta, am cerut un pat. Caraliul m-a privit uimit, ca şi când ar fi spus: La ce bun?

Mi-au întins, totuşi, un pat de campanie, într-un colț. Dar, în acelaşi timp, apăru, instalându-se în ceea ce numesc ei *camera* mea, un jandarm. S-or fi temând să nu mă spânzur cu salteaua?

XXVI

E ora zece.

Sărmana mea fiică! Mai sunt încă şase ore şi voi fi mort! Voi fi ceva imund, ce va zace pe masa amfiteatrelor; un cap ce va fi mulat undeva, un trunchi ce va fi disecat altundeva; apoi, ce vă mai rămâne va umple un coşciug, şi totul va fi dus la Clamart!

Asta vor face cu tăticul tău, oamenii aceştia dintre care nici unul nu mă urăşte, care toți mă deplâng şi toți m-ar putea izbăvi. Mă vor ucide. Înțelegi asta, Marie? Mă vor ucide cu sânge rece, cu ceremonie, pentru ca să iasă toate bine! Ah, Doamne Dumnezeule!

Biată fetiță! Tatăl tău, care te iubea atâta, tata care-ți săruta gâtul mic, alb şi înmiresmat, care-şi trecea necontenit mâna prin părul tău ca mătasea, care-ți lua obrazul rotund în podul palmei, care te legăna pe genunchi şi seara îți împreuna mânuțele, ca să te rogi lui Dumnezeu!

Cine va face lucrurile acestea de acum înainte? Cine te va iubi? Toți copiii de seamă ta vor avea un tată, tu nu. Cum vei putea să te dezobişnuieşti, draga mea, să primeşti de Anul nou daruri, jucării, bomboane, sărutări? Cum te vei dezobişnui, sărmană orfană, să bei şi să mănânci?

Ah, dacă ar fi văzut-o, măcar jurații, pe micuța şi frumoasa mea Marie, ar fi înțeles că nu trebuie să ucizi tatăl unui copil de trei ani.

Şi când va creşte, dacă apucă să crească, ce va ajunge? Tatăl său va fi una dintre amintirile poporului parizian. Va roşi la gândul şi la auzul numelui meu; va fi disprețuită, respinsă, urâtă, din pricina mea, a mea, care o iubisem cu toată puterea sufletului. Scumpă, scumpa mea Marie! Să fie adevărat că îți va fi ruşine şi scârba de mine?

Ticălos! Ce crimă am săvârşit şi ce crimă impun societății să săvârşească!

Ah! Să fie adevărat că urmează să mor înaintea lăsării nopții?! Eu să fiu acela?! Zgomotul surd pe care îl aud afară, valurile mulțimii vesele care se grăbeşte pe cheiuri, jandarmii care se gătesc în cazarme, preotul în straie negre, omul acela cu mâini roşii, toate acestea se pregătesc pentru mine! Eu voi muri! Eu, acelaşi care este aici, care trăieşte, care se mişcă şi respiră, care şade la această masă ce seamănă cu orice altă masă şi care ar putea fi într-altă parte; eu, în sfârşit, acest eu pe care îl ating, şi pe care îl simt, şi ale cărui haine fac cutele acestea!

XXVII

Măcar de-aş şti cum este alcătuită, cum se moare acolo; dar, e îngrozitor, nu ştiu.

Numele acelui obiect este înspăimântător şi nu înțeleg cum am putut, până acum, să-i scriu numele şi să i-l pronunț.

Combinația acestor nouă litere, aspectul lor, fizionomia lor e de natură să deştepte o idee cumplită, şi nenorocitul de medic care a inventat acel lucru a avut un nume predestinat.

Imaginea legată de acest lucru odios este vagă, nedeterminată, şi cu atât mai hidoasă. Fiece silabă e ca o piesă a maşinii. Clădesc şi dărâm necontenit în minte scheletul ei monstruos.

Nu îndrăznesc să pun nici o întrebare în legătură cu ea, dar este cumplit să nu ştii ce este, nici ce trebuie să faci. Se pare că există o basculă, şi că eşti culcat acolo, pe burtă... Ah! O să-mi albească părul înainte de a-mi cădea capul.

Şi totuşi, cândva, am văzut-o, în treacăt.

Treceam prin *place de Greve,* cu trăsura, într-o zi, pe la unsprezece dimineața. Trăsura se opri pe neaşteptate.

Era gloată în piață. Am scos capul pe portieră. Liota se înghesuia în *Greve* şi pe chei, şi femei, bărbați şi copii stăteau în picioare pe parapet. Am văzut deasupra capetelor un fel de estradă din lemn roşu, pe care o înălțau trei bărbați.

Chiar în ziua aceea trebuia executat un condamnat, şi era pregătită maşina.

Am întors capul înainte de a vedea bine. O femeie, alături de trăsură, spunea unui copil:

— Ia te uită, alunecă greu cuțitul, or să ungă şanțul cu muc de lumânare.

De bună seamă, cei doi se află azi acolo. Tocmai a sunat de unsprezece. Ung şanțul cu muc de lumânare.

Ei, de data asta, nu voi mai întoarce capul.

XXIX

Ah! Cruțare! Cruțare! Poate mă vor cruța. Regele nu are nimic cu mine. Să vină avocatul meu! Repede, avocatul! Vreau galerele! Cinci ani de galere şi cu asta- gata - sau douăzeci de ani - sau pe viață, însemnat cu fierul roşu. Dar, să-mi cruțe viața!

Galerianul încă mai păşeşte, merge, vine, vede soarele.

A revenit preotul.

Are părul alb, pare foarte blând, un chip bun şi vrednic de cinste: într-adevăr, este un om excelent şi mâlos. Azi dimineața, l-am văzut golindu-şi punga în mâinile puşcăriaşilor. De ce, atunci, nu găsesc în glasul lui nimic emoționat, nici emoționant? De ce nu mi-a spus încă nimic care să-mi vorbească rațiunii sau sufletului?

Dimineață, eram rătăcit. Abia dacă-am auzit ce-mi spunea. Cuvintele sale mi se păreau fără rost! M-au lăsat rece; au lunecat pe lângă mine ca ploaia asta pe geamul înghețat.

Asta nu înseamnă că reintrând, adineaori, nu mi-a făcut bine să-l văd. Între toți oamenii aceştia, mi-am spus, este singurul care a mai rămas om pentru mine. Şi m-a ajuns o sete arzătoare de cuvinte calde şi mângâietoare.

Am luat loc, el - pe scaun, eu - pe pat. Mi-a spus: Fiule... Cuvântul acesta mi-a luminat inima. A continuat:

— Crezi, fiule, în Dumnezeu?

— Da, părinte, i-am răspuns.

— Crezi în sfânta biserică apostolică, catolică, romană?

— Desigur, i-am spus.

— Fiule, a reluat el, pari să te îndoieşti. Şi începu să vorbească. A vorbit îndelung; a spus cuvinte multe; apoi, când socotea că a sfârşit, s-a ridicat şi m-a privit pentru ultima oară de când îşi începuse vorba; mă întrebă:

— Ei?

Mărturisesc că, la început, îl ascultam cu nesaț, pe urmă cu evlavie.

M-am ridicat şi eu. I-am răspuns:

— Domnule, lăsa-ți-mă singur, vă rog.

M-a întrebat:

— Când să revin?

— O să vă trimit vorbă.

A ieşit fără a mai adăuga nimic, dar clătinând capul, ca şi când ar fi spus în sinea sa: un necredincios!

Nu, oricât de jos aş fi căzut, necredincios nu sunt; şi Dumnezeu mi-e martor că cred în El. Dar ce mi-a îndrugat bătrânul ăla? Nimic simțit, nimic înduioşat, nimic înlăcrimat, nimic smuls din suflet, nimic din inimă, nimic de la om la om. Dimpotrivă, ceva atât de vag, neprecis, bun pentru toți şi toate; emfatic unde ar fi trebui profunzime, plat unde ar fi trebuit simplitate; un fel de predică sentimentală sau de elegie teologică. Ici şi colo, un citat latinesc în latineşte. Sfântul Augustin, sfântul Grigorie, mai ştiu eu care? Şi, apoi, avea aerul de a-mi spune pe de rost o lecție recitată de încă douăzeci de ori până la mine, de a revedea o lecție uitată de cât a fost tocită. Ochiul lipsit de omenescul privirii, glasul lipsit de accente, mâinile lipsite de gesturi.

Şi cum să fie altfel? Preotul acesta este preotul oficial al închisorii. Starea lui socială îi cere să consoleze şi să sfătuiască; din asta trăieşte. Ocnaşii, bolnavii, ei sunt de resortul elocinței sale. Îi mărturiseşte, îi împărtăşeşte, asta este slujba lui. A îmbătrânit minând oamenii să moară.

De demult s-a obişnuit cu ceea ce îi face pe alții să tremure; părul lui, bine pudrat, nu se mai face măciucă; gherla şi

eşafodul sunt pâine zilnică pentru el. E blazat. Cu siguranță, are un caiet. La pagina cutare - galerienii, la pagina cutare - condamnații la moarte. E anunțat de cu seară că, în dimineața următoare, e unul de mângâiat, la ora dată; întreabă ce e, la galere sau la moarte - şi reciteşte pagina; apoi soseşte. Astfel se întâmpla că acei ce pleacă spre Toulon sau spre Greve sunt locul său comun şi că şi el reprezintă locul lor comun.

Ah, mergeți şi căutați-mi, în locul ăstuia, vreun vicar tânăr ori vreun popă bătrân, la întâmplare, din prima parohie întâlnită; să-l găsiți la gura sobei, citindu-şi cartea şi neaşteptându-se la nimic şi spuneți-i:

— Va muri un om şi trebuie să-l mângâiați. Trebuie să fiți de față când i se vor lega mâinile, când i se va tăia părul, să vă suiți cu el în căruță, să ascundeți cu crucifixul chipul călăului; să vă zgâlțâie, împreună cu el, pe pietroaie, până la Greve, să străbateți, alături de el, gloata ce soarbe sânge; să-l îmbrățişați la picioarele eşafodului şi să rămâneți până ce capul va zace aici şi trupul colea.

Şi aşa să fie adus, palpitând, tremurând din picioare până-n creştet; săi fiu aruncat în brațe, la picioarele lui, şi va plânge, şi vom plânge, şi va glăsui, şi voi fi mângâiat, şi inima mea se va revărsa într-a sa, şi-mi va lua sufletul, şi eu îi voi lua Dumnezeul.

Ce-mi e bătrânul ăsta? Ce sunt eu pentru el? Un ins din specia nenorocită, o umbră ca atâtea altele văzute, încă o unitate adăugată cifrei execuțiilor.

Fac rău, poate, respingându-l astfel; el e cel bun şi eu sunt cel rău.

Dar, nu e vina mea. Duhoarea mea de condamnat la moarte strică şi murdăreşte totul.

Mi s-a adus hrana; au socotit că am nevoie. Bucate delicate şi de soi; un pui, mi se pare, şi altceva. Da! Am încercat să mănânc; dar, de la prima înghițitură, îmbucătura mi-a picat din gură, atât de amară şi de urât mirositoare mi s-a părut!

XXX

A intrat un domn, cu pălărie pe cap, ce de-abia mi-a aruncat o privire, apoi, deschizând un picior regal{18} a început să măsoare pietrele zidului, de jos în sus, vorbind foarte tare, ca să spună: „asta e“, când: „nu e asta“.

L-am întrebat pe jandarm despre ce era vorba. Se pare că era un fel de subarhitect, slujbaş al puşcăriei.

Şi el a fost curios să afle ce era cu mine. A schimbat, în şoaptă, câteva cuvinte cu gardianul; apoi şi-a ațintit privirile asupra mea o clipă, a dat din cap a nepăsare şi a reînceput să vorbească cu glas tare şi să măsoare.

O dată treaba isprăvită, se apropie de mine şi-mi spuse cu glasul său răsunător:

— Prietene, peste şase luni, penitenciarul ăsta o să arate mult mai bine.

Iar gestul lui părea să adauge:

— N-o să te bucuri de el, păcat.

Aproape că zâmbea. Îmi venea să cred că avea de gând chiar să mă ia peste picior, aşa cum glumeşti cu mireasa, în seara nunții.

Jandarmul, ostaş bătrân, cu grade de vechime, luă asupra sa sarcina răspunsului:

— Domnule, spuse, nu se vorbeşte atât de tare în camera unui condamnat la moarte.

Arhitectul plecă. Eu stăteam locului, asemenea pietrelor pe care le măsura.

XXXI

În continuare, avu loc o pățanie ridicolă.

A venit schimbul bunului jandarm bătrân căruia, egoist ingrat ce sunt, nici măcar nu i-am strâns mâna. L-a înlocuit altul; un bărbat cu o frunte ponosită, cu nişte ochi de vită şi un chip de prostănac.

De altfel, nici nu îl băgăm în seamă. Eram cu spatele la uşă, aşezat la masa mea; mă străduiam să-mi răcoresc fruntea cu palma şi gândurile mă chinuiau.

O atingere uşoară pe umăr mă făcu să-mi întorc capul. Era noul jandarm, se afla singur cu mine.

Iată cam ce mi-a vorbit:

— Criminal, ai inimă tare?

— Nu, i-am spus.

Bruschețea răspunsului meu păru să îl descumpănească. Totuşi, reluă ezitând:

— Nu suntem răi din plăcere.

— De ce nu? Am replicat. Dacă n-aveți decât asta de spus, dați-mi pace. Unde vreți să ajungeți?

— Pardon, criminalule, răspunse el. Numa două vorbulițe. Uite ce e: dacă ai putea ferici un biet nenorocit, şi asta nu te-ar costa nimic, n-ai face-o?

Am ridicat din umeri.

— Veniți de la Charenton? Straşnic vas v-ați mai ales să scoateți fericirea din el. Eu să fericesc pe careva?

Scăzu şi mai tare vocea, şi luă un aer de taină, ce nu se potrivea chipului său idiot.

— Da, criminal, da, fericirea! Da, norocul! Toate astea mi le poți da tu. Uite ce e: eu sunt un biet jandarm. Serviciul greu, solda uşoară; calul îmi aparține şi mă ruinează. Or, mai joc la loterie ca să mă echilibrez. Trebuie să mai faci câte o afacere. Până azi nu mi-a lipsit nimic ca să câştig, decât să nimeresc numerele bune. Caut mereu câştigătoarele; dau întotdeauna pe-alături. Joc pe 76 şi iese 77. Cât le jinduiesc, şi nu pică... Ai puțintică răbdare, mă rog; am ajuns unde voiam. Ăsta e norocul meu. Se pare, pardon, criminal, că îți dai sfârşitul azi. E ştiut că morții ce pier aşa, văd dinainte rezultatele la loterie. Făgăduieşte-mi că vii mâine seară, ce te-ar deranja? Ca să-mi dai trei numere, din alea câştigătoarele. Hă? Nu mă tem de stafii, fii pe pace. Uite adresa mea: Cazarma Popincourt; scara A, nr. 26, în fundul coridorului. O să mă recunoşti, nu-i aşa? Vino chiar astă-seară, dacă-ți e mai comod.

Aş fi putut răspunde disprețuitor prostălăului, dacă nu mi-ar fi trecut prin minte o nădejde nebunească. În starea desperată în care mă aflu, îți vine câteodată să crezi că poți fărâma un lanț cu un fir de păr.

— Ascultă, i-am spus, jucând teatru, cât poate face cineva în pragul morții; sunt în stare, într-adevăr, să te fac mai bogat decât este regele şi te ajut să câştigi milioane, cu o condiție.

Căscă ochii stupizi.

— Care? Care? Orice ți-ar face plăcere, criminal.

— În loc de trei numere, îți făgăduiesc patru. Schimbă hainele cu mine.

— Numai asta?! Strigă desfăcând primele agrafe ale uniformei.

Mă ridicasem de pe scaun. Îi urmăream fiece mişcare, inima îmi bătea tare; vedeam de pe acum uşile deschizându-se în fața uniformei de jandarm şi piața, strada şi Palatul Justiției rămânându-mi în urmă!

Dar, se întoarse cu un aer nehotărât:

— Cum adică?! Să ieşi de-aici?

Am înțeles că totul era pierdut. Făcusem totuşi un ultim efort, dar inutil şi absurd!

— Pentru asta, i-am spus; dar te fac om bogat...

Mă întrerupse.

— Aşa nu! Iete-te! Şi numerele mele! Ca să fie câştigătoare, trebuie să fii mort.

M-am reaşezat, fără glas şi cu atât mai deznădăjduit cu cât sperasem mai mult.

XXXII

Am închis pleoapele, mi le-am acoperit cu palmele şi am încercat să uit de prezent, refugiindu-mă în trecut. Visând, îmi revin amintiri din copilărie şi din tinerețe, una după alta, dulci, calme, surâzătoare, ca nişte ostroave înflorite, plutind în hăul acesta de gânduri negre şi încâlcite ce se învârtejesc în capul meu.

Mă revăd copil, şcolar vesel şi gingaş, jucându-mă, alergând, strigând dimpreună cu fraţii mei pe aleea verde şi mare, în grădina aceea sălbatică unde s-au scurs primii mei ani, fostă curte a unor călugăriţe, dominată de capul plumbuit al sumbrului dom' Val-de-Grace.

Şi apoi, iată-mă iarăşi, tot copil, patru ani mai târziu, dar, de data aceasta, visător şi pătimaş. O tânără fată într-o grădină singuratică.

Mica spaniolă, cu ochii săi mari şi pletele lungi, cu pielea oacheşă şi aurie, cu buzele roşii şi obrajii trandafirii, andaluza de paisprezece ani, Pepa.

Mamele noastre ne-au spus să alergăm împreună; noi ne plimbam.

Ni s-a spus să ne jucăm şi noi discutăm, copii de aceeaşi vârstă, dar nu de acelaşi sex.

Totuşi, numai cu un an în urmă, ne fugărisem, ne băteam. Mă certam cu Pepita pentru mărul cel mai frumos; dădeam în ea, pentru un cuib de păsărele. Lăcrima; spuneam: „Aşa-ţi trebuie"![11], şi mergeam să ne plângem fiecare mamelor noastre, care ne certau cu glas tare, dându-ne dreptate la ureche.

Acum se reazemă de braţul meu şi nu mai pot de mândru ce sunt şi de emoţie. Păşim încet, vorbim încet. Lasă să-i cadă batista; i-o ridic. Mâinile ne tremură, atingându-se. Îmi vorbeşte despre păsărele, de steaua ce se vede acolo, despre apusul purpuriu din spatele copacilor sau despre prietenele de la pension, rochia sau panglicile ei. Spunem lucruri nevinovate şi roşim amândoi. Fetiţa se preschimbă în tânăra.

Era o seară de vară. Ne aflăm sub castani, în fundul grădinii. După una dintre acele tăceri îndelungate ce ne umpleau plimbările, îmi dădu drumul braţului, la un moment dat, şi-mi spuse:

— Hai să alergăm!

O văd şi acum; era învestmântata toată în negru, purtând doliu după bunica ei. Îi trecu prin cap un gând copilăresc;

Pepa redevenise Pepita; îmi spuse:

— Hai să alergăm!

Şi o luă la fugă, în faţa mea, cu talia ei fină ca un corset de albină şi cu picioarele sale mici ce îi săltau rochia până la jumătatea pulpei. O urmăream; fugea; pelerina neagră i se ridica din când în când, din pricina aerului stârnit de alergare, şi îi vedeam, astfel, spatele brun şi proaspăt.

Nu mai eram stăpân pe mine. Am ajuns-o în apropierea unui puţ părăsit; am strâns-o pe după şolduri, cu dreptul învingătorului, şi am făcut-o să se aşeze pe iarbă; nu s-a opus. Gâfâia şi râdea. Eu, unul, eram serios şi îi priveam ochii de bezne printre genele negre.

— Stai jos, îmi spuse. E încă zi, hai să citim ceva. Ai vreo carte?

Aveam la mine cel de al doilea volum din „Călătoriile lui Spalianzani“. Am deschis la voia întâmplării, m-am tras mai aproape de ea, şi-a sprijinit umărul de umărul meu şi am început să citim, fiecare pentru sine, aceeaşi foaie. Înainte de a întoarce pagina, era întotdeauna datoare să mă aştepte. Mintea îmi era mai înceată decât a ei.

— N-ai isprăvit? Îmi spunea, când de-abia începeam.

Iar capetele ni se atingeau, şuviţele de păr ni se împleteau, suflarea ni se apropia treptat, şi gurile pe neaşteptate.

Când am voit să ducem lectura mai departe, cerul se înstelase.

— Mămico, mămico, spuse la întoarcere, dac-ai şti ce-am mai fugit...

Eu tăceam.

— Nu spui nimic, îmi reproşă mama, pari trist.

În inima mea era însă rai.

De acea seară îmi voi aminti întreaga mea viaţă.

Viaţa mea întreagă!

XXXIII

A bătut ceasul, nu ştiu pentru ce oră; aud prost orologiul. Parcă aş avea o orgă în urechi; ultimele gânduri ce se învolbură.

În clipa aceasta supremă, când mă adun între amintirile mele, îmi regăsesc, cu spaimă, crima: dar aş dori să mă căiesc mult mai amarnic. Aveam remuşcări mai mari înainte de condamnare; de-atunci încoace s-ar părea că nu mai am loc decât pentru gândurile legate de moarte. Totuşi, cât aş vrea să mă căiesc.

Visând o clipă la ce a trecut din viața mea şi revenind la cuțitul ce va să o sfârşească în curând, mă cutremur ca de ceva nou. Copilăria mea frumoasă! Tinerețea mea minunată! Stofă aurită, cu marginea însângerată! Între atunci şi prezent există un râu de sânge: sângele altcuiva şi al meu.

Dacă, într-o bună zi, mi se va citi povestirea, nu le va veni să creadă că, după atâția ani de nevinovăție şi fericire, să apară un an oribil care să debuteze cu o crimă şi să se isprăvească într-un supliciu: pare lipit.

Şi totuşi, legi ticăloase şi oameni ticăloşi, n-am fost rău!

Ah! Să mori peste câteva ceasuri şi să gândeşti că, un an în urmă, în aceeaşi zi, eram slobod şi curat, că-mi făceam plimbările de toamnă, că rătăceam sub copaci şi călcam frunzele galbene!

XXXIV

În însăşi clipa aceasta, de jur împrejurul meu, în casele acestea ce dau ocol Palatului şi *Grevei,* şi pretutindeni în Paris, există oameni ce merg încoace, încolo, tăifăsuiesc şi râd, citesc ziarele, gândesc la ale lor; negustorii fac negoț; tinere îşi pregătesc rochiile de bal, pentru diseară; mamele se joacă cu copiii.

XXXV

Îmi amintesc, că, fiind copil, am mers să văd clopotul cel mare de la Notre-Dame.

Eram năucit de atâta cățărat pe scara întunecoasă, în spirală, de străbaterea galeriei nesigure ce leagă cele două turle, de a fi avut Parisul la picioare, când, m-am pomenit pătrunzând în cuşca de piatră şi schelărie în care ațină clopotul cel mare cu limba lui, ce cântăreşte o mie de kilograme.

Înaintam tremurând pe scândurile ce nu erau destul de apropiate, privind de la distanță, buga aceea atât de vestită în lumea copiilor şi a oamenilor de rând din Paris, şi, băgând de seamă, nu fără groază, că streşinile acoperite cu ardezie ce înconjoară clopotnița cu planurile lor înclinate erau la nivelul picioarelor mele. Printre ele vedeam, ca din zborul unei păsări, piața Parvis Notre-Dame şi trecătorii aidoma unor furnici.

Pe neaşteptate, clopotul enorm sună; o vibrație profundă mişcă aerul şi făcu bătrâna turlă să oscileze. Podeaua sărea pe bârne. Măi-măi ca zgomotul să mă răstoarne de-a-ndăratelea; m-am clătinat, gata să cad, să alunec pe streşinile acelea de ardezie în pantă. De groază, m-am culcat pe scânduri; strângându-le la piept, fără să scot un sunet, uitând să mai respir, cu mugetul formidabil umplându-mi pavilioanele, cu genunea sub priviri, piața aceea din adâncuri, în care se încrucişau atâția trecători potoliți şi invidiați.

Ei, da! Mi se pare că aş fi încă în turla clopotului mare. Trăiesc în acelaşi timp năucirea şi uluirea. Cavitățile creierului meu sunt zguduite parcă de zgomotul unui clopot şi nu mai zăresc în juru-mi viața aceea lineară şi domoală pe care am părăsit-o şi în care păşesc în continuare ceilalți oameni, decât ca printre crevasele unui hău îndepărtat.

XXXVI

Hotel de Viile este un edificiu cumplit.

Cu acoperişul său ascuțit şi rigid, cu mica clopotniță bizară, marele lui cadran alb, caturile cu colonade mărunte,

cele o mie de ferestre, scările sale tocite de paşi, cele două arcade din dreapta şi din stânga, stă, la acelaşi nivel cu *Greve*, sumbru, lugubru, cu chipul ros de bătrâneţe şi atât de întunecos, încât e negru şi în faţa soarelui.

În zilele în care au loc execuţii, vomită jandarmi pe toate uşile şi priveşte condamnatul cu toate ferestrele.

Seara, cadranul său, ce indicase ora fatală, rămâne luminos pe faţada lui întunecată.

E unu şi un sfert.

Lată ce simt acuma:

O durere de cap năprasnică, rinichii îngheţaţi, fruntea fierbinte. De câte ori mă înalţ sau mă aplec, e ca şi când mi-ar pluti prin creier un lichid care se izbeşte de pereţii craniului.

Am convulsii şi, din când în când, îmi cade până din mâini, ca de o zdruncinare galvanică.

Ochii mă ard, ca şi când aş sta în fum.

Mă dor coatele.

Încă două ore şi patruzeci şi cinci de minute, şi mă vindec.

XXXVIII

Se spune că e o nimica toată, că nu suferi, că e un sfârşit blând, că, astfel, moartea se simplifică mult.

Da! Şi ce e atunci această agonie de şase săptămâni şi geamătul ăsta prelungit de o zi întreagă?! Ce sunt chinurile acestei zile ireparabile ce se scurge, în acelaşi timp, atât de iute şi atât de încet?! Ce e scara aceasta a caznelor, ce duce la eşafod?!

S-ar spune că nu asta înseamnă suferinţa.

Nu treci prin aceleaşi convulsii când ţi se scurge sângele, strop de strop, sau când ţi se stinge inteligenţa, gând cu gând?

Apoi, spun că nu suferi; oare sunt siguri? Cine le-a spus? Se istoriseşte cumva că s-ar fi sculat vreun cap însângerat vreodată, pe marginea coşului, şi că ar fi strigat mulţimii: „Nu doare“!

Există morți, după acest tipic, care să fi venit să le mulțumească şi să le spună: „Ați scornit-o bine. S-o păstrăm aşa. Merge“.

Nu, nimic. Nici un minut, nici o clipire, şi gata. Au luat vreodată locul, măcar cu gândul, celui care stă acolo, în clipa în care ascuțişul greu, ce cade, muşcă din carne, sfârteca nervii, fărâma vertebrele?... Ce te vaieți atâta! O jumătate de secundă! Fără durere... Oroare!

XXXIX

E ciudat că, necontenit, mă gândesc la rege. Oricât mă împotrivesc, oricât clatin capul, tot timpul un glas îmi şopteşte în urechi:

— Chiar în acest oraş, la această oră şi nu departe de aici, în alt palat, se află un om care are, de asemeni, gărzi la uşă, un om mic între ceilalți, ca tine, cu sigură deosebire că el e pe atât de sus pe cât eşti tu de jos. Întreaga sa viață, minut de minut, e numai glorie, slavă, bucurii, beție.

E înconjurat numai de dragoste, respect, evlavie. Cele mai puternice glasuri scad când i se adresează şi cele mai mândre frunți se apleacă. Privirile nu îi zăbovesc decât pe mătăsuri şi aur. La ora aceasta, ține, poate un consiliu de miniştri, la care toți sunt de părerea sa; sau poate gândeşte la vânătoarea de mâine, la balul din seara asta, sigur pe faptul că nu poate fi întârziata serbarea şi lăsând pe alții să muncească pentru a-i pregăti plăcerile. Ei, şi acest om e din carne şi oase, ca şi tine! Şi ca în chiar această clipă să se năruie eşafodul cumplit, ca să ți se redea tot, viață, libertate, avere, familie, ar fi suficient ca el să scrie cu pana aceasta cele şapte litere ale numelui său în josul unei bucăți de hârtie sau chiar ca să vă întâlniți, el - în caleaşca sa, tu - în căruța ta! Şi e bun, şi poate că asta şi vrea, dar nu se va întâmpla!

XL

Ci, hai! Ai curaj în fața morții, apucă ideea asta cumplită cu ambele mâini şi priveşte-o în ochi. Cere-i socoteală, să-ți spună ce e, află ce vrea de la tine, întoarce-o pe toate fețele, să silabiseşti enigma, să privim în mormânt din vreme.

Îmi pare că, de îndată ce mi se vor închide ochii, voi vedea o lumină puternică; o genune de lumină prin care duhul meu se va rostogoli la nesfârşit. Îmi pare că cerul va fi luminos prin propria sa fire, că aştrii vor alcătui pete de întuneric şi în loc să fie, aşa cum apar ochilor viețuitoarelor, paiete de aur pe o catifea neagră, ar arăta ca puncte negre pe borangic de aur.

Sau poate, nenorocitul de mine, va fi un hău hidos, adânc, ai cărui pereți vor fi tapisați cu întunecimi; în adâncul căruia mă voi prăbuşi necontenit, întrevăzând forme colcăind în umbră.

Sau poate, trezindu-mă pe neaşteptate, mă voi regăsi pe o suprafață netedă şi umedă, târându-mă în obscuritate şi rotindu-mă ca un cap ce se rostogoleşte. Îmi pare că vă bate un vânt vijelios ce mă va împinge, că voi fi izbit pretutindeni de alte capete dându-se de-a dura. Din loc în loc, voi da peste băltoace şi râuri cu un lichid neştiut şi călduț. Când, în rotirea lor, ochii îmi vor fi întorşi spre înalt, nu voi zări decât un cer de umbră, ale cărui straturi groase vor apăsa asupra lor şi, în depărtări, în adânc, mari arcade de fum mai întunecoase încă decât tenebrele. Voi vedea, de asemeni, zburând, fără țel, mici scântei roşii ce, apropiindu-se prin noapte, se vor preschimba în păsări de foc; - şi aşa va fi veşnicia.

Se poate, la fel de bine, ca, la anumite date, morții din *Greve* să se adune în nopțile întunecoase ale iernii, în piața ce le aparține. O gloată lividă şi însângerata din care voi face parte. Fără lună; se va vorbi în şoaptă. *Hotel de Viile* va fi de față, cu fațada să roasă de viermi, cu acoperişul dărăpănat şi cadranul ce nu a cunoscut milă pentru noi. În piață va exista o ghilotină a infernului la care un demon va executa un călău: la patru dinspre ziuă. Va fi rândul nostru să alcătuim mulțimea din jur.

Probabil că aşa trebuie să fie. Dar dacă morții de acest fel se întorc, sub ce chip o fac? Ce păstrează din trupul lor incomplet şi mutilat? Ce aleg? Capul sau trunchiul-fantomă?

Ce o fi făcând moartea cu sufletele noastre? Ce fire vor avea? Ce le dă în plus sau ce le răpeşte? Unde le pune? Le împrumută, oare, din când în când, ochii de carne, să privească pământul şi să plângă?

Ah! Un preot! Un preot care să ştie aceasta? Vreau un preot şi un crucifix, să-l sărut.

Doamne, e acelaşi!

XLI

L-am rugat să mă lase să dorm şi m-am azvârlit pe pat.

Într-adevăr, un val de sânge mi se năpustise în cap şi m-a făcut să dorm. Ultimul meu somn, de felul acesta.

Am visat.

Am visat că era noapte. Se făcea că mă aflam în biroul meu, cu doi sau trei prieteni, nu mai ştiu care.

Soția mea dormea cu copilul în dormitorul de alături.

Vorbeam cu glas scăzut, şi ceea ce spuneam, prietenii mei şi cu mine, ne înspăimântă.

La un moment dat, mi se păru că aud un zgomot, undeva, într-una din celelalte camere ale apartamentului: un zgomot uşor, straniu, nedefinit.

Auziseră şi prietenii mei. Ascultam: era ca o broască pe care o deschizi uşurel, ca un zăvor fierăstruit cât mai încet cu putință.

Era ceva care ne îngheța: ne era teamă. Ne-am gândit că erau, poate, nişte hoți ce pătrunseseră. Era o oră înaintată a nopții.

Am hotărât să mergem să vedem ce e. M-am ridicat, am luat lumânarea; prietenii mă urmau, unul după celălalt.

Am străbătut dormitorul alăturat; soția mea dormea cu copilul.

Pe urmă, am trecut în salon; i-am dat ocol. Păşeam întâiul. Uşa ce dădea pe scară era bine închisă, la fel şi ferestrele. Ajunşi în dreptul sobei, am văzut că şifonierul pentru lenjerie era întredeschis şi că uşa acestuia era trasă ca şi când ar fi trebuit să acopere colțul camerei.

Asta mă surprinse. Am socotit că se afla cineva în spatele uşii.

Am pus mâna pe uşă, să închid şifonierul; rezistă. Mirat, am tras mai tare; cedă brusc şi puturăm vedea o bătrânică, cu mâinile atârnând pe lângă trup, cu ochii închişi, nemişcată, în picioare, ca lipită de colțul odăii.

Avea ceva oribil, mi se face părul măciucă numai când mi-o amintesc.

Am întrebat-o pe bătrâna:

— Ce cauți aici?

N-a răspuns.

Am întrebat-o:

— Cine eşti?

N-a răspuns, nu s-a mişcat, a rămas cu ochii închişi.

Prietenii mei au spus:

— Sigur că e complice cu cei care au intrat cu gânduri rele; au fugit, auzindu-ne venind; ea n-a putut fugi şi s-a ascuns aici.

Am întrebat-o din nou; a rămas tăcută, nemişcată, fără să ne privească.

Unul dintre noi a împins-o; a căzut.

A căzut ca un lemn; ca ceva mort.

Am mişcat-o cu piciorul, apoi doi dintre noi au ridicat-o şi au sprijinit-o din nou de perete. N-a dat nici un semn de viață. I-am urlat în ureche, a rămas mută, ca şi când nu ne-ar fi auzit.

Ne pierdeam răbdarea; teroarea noastră se împletea cu mânie. Unul dintre noi îmi spuse:

— Puneți-i luminarea sub bărbie.

Am pus feştila aprinsă sub bărbie. Atunci, deschise un ochi pe jumătate, un ochi gol, spălăcit, cumplit, ce ne privea.

Am tras flacăra la o parte şi i-am spus:

— În sfârşit! Ai de gând să răspunzi, vrăjitoare bătrână? Cine eşti?

Ochiul se închise ca de la sine.

— Asta-i prea de tot! Spuseră ceilalți. Adu iar lumânarea! Mai sus! Trebuie să vorbească!

Am ridicat iarăşi fitilul sub bărbia babei.

Atunci deschise ambii ochi, încet, ne privi unul după celălalt şi, aplecându-se pe neaşteptate, stinse luminarea cu o suflare de gheață. În aceeaşi clipă, am simțit trei dinți ascuțiți înfingându-mi-se în mână, pe întuneric.

M-am trezit, dârdâind şi lac de sudoare rece.

Bunul preot şedea pe marginea patului meu şi citea rugăciuni.

— Am dormit mult? L-am întrebat.

— Fiule, îmi spuse, ai dormit un ceas. Ți-a fost adus copilul; te aşteaptă alături. N-am vrut să fii trezit.

- Ah! Am strigat. Fetița mea! Să fie adusă fetița mea!

XLII

E proaspătă, trandafirie, cu ochii mari, e frumoasă!

A fost îmbrăcată cu o rochiță ce îi şade bine.

Am luat-o, am ridicat-o în brațe, am aşezat-o pe genunchi, i-am sărutat părul.

De ce nu e cu mama ei? - Mama ei e bolnavă; şi bunica. E bine aşa.

Mă privea uimită. Mângâiata, îmbrățişată, devorată de sărutările mele, nu protestă, dar, când şi când, arunca câte o privire îngrijorată servitoarei, care plângea într-un colț.

În sfârşit, am putut vorbi.

— Marie, i-am spus, micuța mea Marie!

O strângeam cu putere la pieptul ce mi se zguduia de gemete. Țipă.

— Mă doare, domnule, spuse.

Domnule! Se împlineşte un an de când nu m-a văzut, bietul copil! M-a uitat, tot, chip, grai, fel de a vorbi; pe deasupra, cine m-ar recunoaşte cu barba asta, hainele acestea, lividitatea mea?! Cum! Sunt gata şters din această memorie, singura în care aş fi vrut să persist! Cum! Nu mai sunt tată! Sunt condamnat să nu mai aud acest cuvânt, cuvântul acesta, din vocabularul copiilor, atât de dulce, încât nu supraviețuieşte în cel al adulților: tăticule!

Şi totuşi, dacă l-aş auzi pe buzele ei încă o dată, o singură dată... Asta este tot ce ceream pentru cei patruzeci de ani ce mi se răpesc.

— Ascultă, Marie, i-am spus, împreunându-i mâinile într-ale mele, nu mă cunoşti de loc?

M-a privit cu ochii săi frumoşi şi a răspuns:

— Sigur că nu!

— Uită-te bine, am repetat. Cum, nu ştii cine sunt?

— Ba da, spuse. Un domn.

Doamne! Să iubeşti cu patimă o singură ființă pe lume, să o iubeşti cu toată dragostea şi s-o ai în fața ta, văzându-te; să-ți vorbească, să-ți răspundă şi să nu te cunoască! Să nu aştepți altă mângâiere decât de Ia ea şi să fie singura care să nu ştie că ai nevoie de ea pentru că urmează să mori!

— Marie, am reluat, ai un tătic?

— Da, domnule, spuse copilul.

— Şi, unde este?

Îşi ridică ochii mirați:

— Ah! Nu ştiați? E mort.

Apoi a țipat, deoarece am fost pe punctul să cad jos.

— Mort! Am spus. Marie, ştii tu ce e aia să fii mort?

— Da, domnule, răspunse. E în pământ şi în cer.

Continuă fără să o mai provoc:

— Mă rog lui Dumnezeu în fiecare dimineață şi seară, pe genunchii mămicii.

Am sărutat-o pe frunte.

— Mărie, spune-mi rugăciunea ta.

— Nu pot, domnule. Rugăciunea nu se spune toată ziua bună-ziua. Veniți diseară la noi acasă; o s-o spun.

Era prea mult. Am întrerupt-o:

— Mărie, eu sunt tăticul tău.

Ei! Exclamă ea.

Am adăugat:

— Vrei să fiu tăticul tău?

Copilul întoarse capul.

— Nu! Tăticu era mult mai frumos.

Am acoperit-o cu sărutări şi lacrimi. Încercă să se smulgă din brațele mele, țipând:

— Mă înțeapă barba dumneavoastră!

Atunci am reaşezat-o pe genunchi, uitându-mă cu drag la ea şi am întrebat-o:

— Marie, ştii să citeşti?

— Da, răspunse. Ştiu să citesc bine. Mămica mă pune să citesc.

— Ia, hai, citeşte puțin, i-am spus, arătându-i o hârtie pe care o făcuse ghemotoc într-una din mâini.

Clătină din capul ei frumos:

— Păi, nu ştiu să citesc decât fabule.

— Încearcă, totuşi. Hai, citeşte.

Desfăcu hârtia şi începu să silabisească, urmărind cu degetul, literă de literă:

— C, O, CO, M, U, MU, N, I, NI, C, A, T, CAT, Comunicat...

I-am smuls-o din mină. Citea sentința mea de moarte. Servitoarea obținuse hârtia pe un ban. Pe mine mă costă mai mult.

Nu există cuvinte care să traducă ceea ce simțeam. Violența mea o speriase; aproape că plângea.

Deodată, îmi spuse:

Dați-mi hârtia înapoi; ia te uită! Mă joc cu ea!

I-am înmânat-o servitoarei.

— Du-o.

Am căzut iar pe scaun, întunecat, trist, deznădăjduit. Trebuie să vină; nu mai țin la nimic; ultima fărâmă a inimii

mi-era zdrobită. Sunt tocmai bun pentru ce au ei de săvârşit.

XLIII

Preotul e bun; şi temnicerul. Cred că au lăcrimat când am cerut să-mi fie luat copilul.

Gata. Acum e nevoie să mă înțepenesc în mine însumi, să gândesc cu hotărâre la călău, la căruță, la jandarmi, la gloata de pe punte, la gloata de pe chei, la gloata de la ferestre şi la ce este pregătit special pentru mine în această lugubră *place de Greve,* ce ar putea fi pavată cu capetele ce le-a văzut căzând.

Cred că mai am un ceas până mă voi obişnui cu ce am de făcut.

XLIV

Toți oamenii aceştia vor râde, vor bate din mâini, vor aplauda şi, între toți oamenii aceştia slobozi şi necunoscuți caraliilor, ce aleargă plini de veselie să vadă o execuție, în mulțimea aceasta de capete care va acoperi piața, se va găsi cel puțin un cap sortit să urmeze capului meu în acest coş, mai devreme sau mai târziu.

Cel puțin unul dintre cei care vin pentru mine va veni şi pentru sine.

Pentru ființele acestea însemnate, există într-un anume punct din *place de Greve* un loc însemnat, un centru de atracție, o capcană. Se tot învârt în jurul ei, până ce calcă pe ea.

XLV

Micuța mea Marie. A fost din nou dusă să se joace: priveşte gloata pe uşa trăsurii şi nici nu se mai gândeşte la *domnul* acela.

Poate mai am răgaz să mai scriu pentru ea câteva pagini, pe care să le citească într-o bună zi, ca, peste cincisprezece

ani, să plângă în numele zilei de astăzi.

Da, trebuie să afle povestea mea de la mine şi de ce numele ce îi las moştenire este însângerat.

XLVI
POVESTEA MEA

Nota editorului. Încă nu au putut fi regăsite filele ce alcătuiau acest capitol. Poate, după cum reiese din următoarele, condamnatul nu a avut vreme să le mai scrie.

Era prea târziu atunci când s-a hotărât s-o facă.

XLVII

Într-o cameră de *Hotel de Viile.* Sunt la *Hotel de Viile!...* Deci, am ajuns. Drumul execrabil fusese străbătut. Aici este piața, şi sub fereastră - liota cumplită ce latră, mă aşteaptă, râde.

De pomană am strâns din dinți, de pomană m-am crispat, nu m-a ajutat inima. Când am văzut cele două braţe roşii cu triunghiul lor negru în vârf, dominând piața, aşa cum stăteau între cele două felinare de pe chei, nu m-a mai ajutat inima. Am cerut să fac o ultimă declarație. Am fost lăsat aici şi s-au dus să caute un procuror regal. Îl aştept; tot câştig puțin timp.

Iată cum a fost:

Bătând orele trei, veniră să mă anunțe că a sosit vremea. Mă apucat tremuratul, ca şi când aş fi gândit la altele în ultimele şase ore, în ultimele şase săptămâni, în ultimele şase luni. A fost complet neaşteptat.

Am străbătut coridoarele, am coborât scările. M-au împins între două celule de la catul de jos, un loc murdar, întunecos, strâmt, abia luminat de o zi ploioasă şi cețoasă. La mijloc era un scaun. Mi-au spus să stau jos; m-am aşezat.

Lângă uşă şi de-a lungul pereților, se aflau câteva persoane în picioare, pe lângă preoți şi jandarmi; şi mai erau şi alți

trei oameni.

Întâiul, cel mai vânjos, mai în vârstă, era gras şi avea chipul roşu. Purta o redingotă şi un tricorn ce îşi pierduse forma. El era.

Era călăul, valetul ghilotinei. Ceilalți doi erau valeții săi.

Abia mă aşezasem, că ceilalți doi se şi apropiară de mine, pe la spate, ca nişte pisici; apoi, deodată, am simțit răceala oțelului prin plete şi am auzit scârțâitul foarfecelor în urechi.

Părul, tăiat la nimereală, cădea, plete-plete, pe umerii mei, şi omul cu tricorn le făcea, binişor, să cadă jos cu mâna.

În jurul meu se vorbea cu glas scăzut.

Afară, zgomotul era puternic, ca şi când aerul ar fi fost vălurit de un freamăt. La început mi-a venit să cred că râul făcea aşa, dar, izbucnind nişte hohote de râs, mi-am dat seama că era gloată.

Un tânăr care scria ceva cu un creion, lângă fereastră, îl întrebă pe unul dintre temniceri cum se numea ceea ce avea loc atunci.

— Toaleta condamnatului, răspunse celălalt.

Am înțeles că asta urma să apară în ziarul de mâine.

Pe neaşteptate, unul dintre valeți îmi scoase haina şi celălalt îmi înşfăcă mâinile ce-mi atârnau, mi le suci la spate, şi atunci am simțit nodurile unei sfori strângându-mi treptat pumnii apropiați. În acelaşi timp, celălalt îmi scotea cravata. Cămaşa mea de batist, singurul lucru ce îmi rămăsese de altădată, îl făcu să ezite o clipă, după care porni să îi taie gulerul.

Când luară această oribilă precauție, la înfiorarea oțelului ce îmi atingea gâtul, îmi tresăriră coatele şi am gemut înăbuşit, fără să vreau.

Vă rog să mă iertați, domnule, spuse. V-a durut?

Călăii sunt oameni foarte cumsecade.

Gloata mugea cu şi mai multă tărie, afară.

Bărbatul vânjos, cu chip înfloritor, îmi oferi o batistă muiată în oțet, să o duc la nas.

— Mulțumesc, i-am răspuns cât de tare am putut, n-are rost; mă simt bine.

Atunci unul dintre ei se aplecă şi îmi legă picioarele, cu o funie subțire ce îmi îngăduia să păşesc, dar numai câte puțin. Această funie îmi fu prinsă şi de mâini.

În continuare, omul cel vânjos îmi azvârli haina pe spate şi îi înnodă mânecile sub bărbie. Ce avuseseră de făcut aici se isprăvise.

Atunci, preotul se apropie cu crucifixul.

— Să mergem, fiule! Îmi spuse.

Slugile mă apucară de sub brațe; m-am ridicat, am umblat; îmi erau paşii moi şi fără vlagă, ca şi când aş fi avut câte o pereche de genunchi la fiecare picior.

În acea clipă uşa de afară îşi desfăcu ambele aripi. Urletele furioase, aerul rece, lumina orbitoare irumpseră spre umbră în care mă aflam. Am zărit, brusc, mii de capete strigând deodată, în ploaie, îngrămădite alandala pe rampa scării mări a Palatului; în dreapta, la nivelul pragului, un rând de cai de jandarmerie, uşa scundă neîngăduindu-mi să le văd decât picioarele din față şi pieptul; înaintea mea, un detaşament de ostaşi, în ținută de luptă; la stânga, spatele unei căruțe, de care era sprijinită o scară țeapănă. Sinistru tablou, admirabil încadrat într-o uşă de temniță.

Pentru această clipă temută îmi păstrasem curajul. Am făcut trei paşi şi am apărut în prag.

— Uite-l, uite-l! Urlă mulțimea. Gata, iese!

Şi cei ce se aflau mai aproape de mine bătură din palme. Oricât este un rege de iubit, tot n-are parte de altfel de aclamații.

Căruța era ca oricare alta, cu un cal costeliv şi un căruțaş cu o bluză groasă, albastră, cu desene roşii, asemenea celor ale zarzavagiilor de pe lângă Bicêtre.

Bărbatul cel vânjos, cu tricorn, urcă întâiul.

— Bună ziua, domnule Samson! Strigau copiii spânzurați de garduri. Unul dintre valeți îl urmă.

— Bravo, Mardi! Strigară copiii din nou. Ambii luară loc pe bancheta din față.

Era rândul meu: am urcat destul de stăpân pe mine.

— Se ține tare, spuse o femeie din preajma jandarmilor. Această bandă atroce mă încurajă. Preotul veni să şadă lângă mine. Fusesem aşezat pe bancheta din spate, cu spatele la cal. M-am cutremurat înțelegând această ultimă bunăvoință.

Fac treburile astea cu umanitate.

Am vrut să privesc în jurul meu: jandarmi înainte, jandarmi în urmă; apoi mulțimea, gloată şi iar gloată: piața înecată într-o mare de capete.

Un pichet de jandarmi mă aştepta la poarta gardului Palatului.

Ofițerul dădu ordin. Căruța şi cortegiul se puseră în mişcare, ca şi când ar fi fost împinse înainte de urletele gloatei.

Trecurăm de gard. În clipa în care căruța a cotit spre *Puntea Schimbului,* piața a tunat de la pavaj până pe acoperişuri, iar podurile şi cheiurile au răspuns, de îți venea să crezi că urmează un cutremur de pământ.

În locul acela, pichetul ce mă aştepta se adăugă escortei.

— Jos pălăria! Jos pălăria! Strigau în acelaşi timp o mie de guri. Ca în fața regelui.

Atunci am râs şi eu cumplit şi i-am spus preotului:

— Ei - pălăria, eu - capul.

Mergeam la pas.

Cheiul cu flori era plin de miresme; era zi de târg. Florăresele îşi părăsiseră buchetele de dragul meu.

Peste drum, puțin înainte de turnul pătrat ce alcătuieşte colțul Palatului, se află cabarete ale căror magazine erau ticsite de spectatori, îndeosebi femei, fericiți de a fi pus mâna pe locuri atât de bune. Pesemne hangiii fac afaceri bune azi.

Se închiriau mese, scaune, eşafodaje, căruțe. Toate se încovoiau de atâția spectatori. Neguțătorii de sânge de om strigau să-ți spargă timpanele: „Cine mai vrea locuri?“ Mă

cuprinse furia împotriva acestor oameni. Îmi venea să le strig: „Cine vrea locul meu“?

Dar căruța nu stătea locului. La fiece învârtire de roți, mulțimea din spatele ei se reorganiza pe alte poziții. Şi o urmăream, cu ochi buimaci, cum se îndreaptă spre alte porțiuni, pe unde urma să trec.

Trecând peste *Puntea Schimbului,* am aruncat, din întâmplare, privirile spre dreapta mea, în urmă. Ochii mi s-au oprit de cealaltă parte a cheiului, deasupra caselor, asupra unei turle negre, izolată, acoperită de sculpturi, ca de nişte spini, pe culmea căreia vedeam doi monştri de piatră şezând în profil. Nu ştiu ce îmi veni să îl întreb pe preot ce anume era acea turlă? - „Saint-Jacques - la Boucherie[19]“ răspunse călăul.

Nu ştiu cum se făcea că nu îmi scăpa nimic din cele ce se petreceau în jurul meu, în pofida brumei şi a ploii mărunte şi albicioase care țeseau în aer o pânză de păianjen. Fiece amănunt îmi sporea chinul. Nu există cuvinte pentru emoții.

Pe la mijlocul acestei *Punți a Schimbului,* atât de largă, dar atât de strâmtorată încât ne făceam drum cu greu, am fost năpădit de groază. M-am temut să nu leşin: ultimă mândrie! Şi m-am amețit singur, străduindu-mă să orbesc şi să asurzesc la orice, afară de prezența preotului, ale cărui cuvinte abia le auzeam, întretăiate de rumoare.

Am luat crucifixul şi l-am sărutat.

— Ai milă de mine, Dumnezeule! Am spus şi m-am străduit să mă agăț de acest gând.

Dar fiece zdruncinare a căruței mă zguduia. Apoi, la un moment dat, am resimțit un frig cumplit. Ploaia îmi străbătuse veştmintele, îmi uda pielea capului, prin părul tăiat scurt.

— Tremuri de frig, fiule? S-a interesat preotul.

— Da, i-am răspuns. Dar, nu era numai frigul.

Trecând de pod, femeile mă plânseră că eram atât de tânăr.

Am apucat-o pe cheiul fatal. Începusem să nu mai văd, să nu mai aud. Toate glasurile acelea, toate capetele de la

ferestre, de la uşi, de la gardurile prăvăliilor, de pe stâlpii felinarelor, spectatorii aceia nesăţioşi şi cruzi; mulţimea aceasta care, toată, mă cunoştea, eu necunoscând pe nimeni; drumul acesta pavat şi zidit cu chipuri omeneşti... Eram beat, prostit, înnebunit. Apăsarea atâtor păreri de rău este de nesuportat.

Mă clătinam, aşadar, pe bancă, nemaifiind atent nici măcar la preot cu crucifixul său.

În tumultul ce mă împresura, nu mai făceam deosebirea între strigătele de milă şi cele de bucurie, între râs şi plâns, între glasuri şi zgomote; toate alcătuiau o rumoare ce răsuna în capul meu ca alama lovită.

Ochii mei citeau mecanic firmele prăvăliilor.

O stranie curiozitate mă îndemnă, la un moment dat, să îmi întorc capul şi să privesc acel ceva către care înaintam. Era o ultimă bravadă a inteligenţei; dar trupul nu voi această, ceafa mea rămase inertă şi parcă moartă înaintea mea.

Am zărit numai, pe stânga, dincolo de râu, turla lui Notre Dame, care, văzută de unde mă aflam, o ascundea pe cealaltă. Este acea cu steagul. Era multă lume acolo, şi vedea, desigur, bine.

Şi căruţa mergea înainte, înainte, şi prăvăliile rămâneau în urmă, şi firmele treceau, una după alta, scrise, pictate, aurite, şi gloata râdea şi bătea din picioare în noroi, şi eu mă lăsam dus, aşa cum cei ce adorm se lasă purtaţi spre visurile lor.

Deodată, şirul prăvăliilor ce îmi preocupau ochii se tăie în unghiul unei pieţe; mugetul mulţimii devenise mai cuprinzător, mai lătrător, tot mai vesel; căruţa se opri, pe neaşteptate, de era cât pe ce să cad cu obrazul pe scânduri. Preotul mă susţinu. „Curaj“, şopti. Se adusese o scară în spatele căruţei; îmi dădu braţul, am coborât, apoi am făcut un pas, m-am întors să mai fac unul şi n-am putut. Văzusem, între cele două felinare ale cheiului, un lucru înfiorător.

Ah! Era realitatea!

M-am oprit, ca şi când aş şi fi primit o lovitură.

— Am o ultimă declaraţie de făcut! Am strigat fără glas.

Am fost urcat aici.

Am cerut să fiu lăsat să pun pe hârtie ultimele mele voințe. Mi-au dezlegat mâinile, dar funia este aici, gata; şi restul este jos.

XLVIII

Un judecător, un comisar, un magistrat, nu ştiu ce era, a intrat. I-am cerut iertare, împreunîndu-mi mâinile şi târându-mă în genunchi. M-a întrebat surâzând, cu ceva fatal pe față, dacă asta era tot ce aveam să îi spun.

— Iertare! Iertare! Am repetat, sau fie-vă milă, încă cinci minute!

Cine poate şti? Poate vine! Este oribil să mori aşa, la vârsta mea! Se întâmpla să fii grațiat în ultima clipă, s-a întâmplat deseori. Şi cine să fie, domnule, grațiat, dacă nu eu?

Călăul ăsta ticălos! S-a apropiat de judecător ca să îi spună că execuția trebuie să aibă loc la o anume oră, că ora se apropie, că el răspunde de punctualitate; că plouă şi există riscul ca lucrul acela să rugineasca.

— Vă rog! Aveți milă! O clipă să mai aşteptăm grațierea! Să ştiți că mă apăr, muşc!

Judecătorul şi călăul au ieşit. Sunt singur. Singur cu doi jandarmi.

Ah, gloata sinistră, cu țipetele sale de hienă!

— Cine ştie dacă nu scap de ea, dacă nu sunt salvat, dacă grațierea mea...?! E imposibil să nu fiu grațiat.

Ah, ticăloşii! Îmi pare că urcă treptele...

{1} Nu avem pretenția de a îmbrățișa cu același dispreț tot ce a fost spus cu acel prilej de Cameră. Au fost rostite, ici şi colo şi cuvinte frumoase şi demne. Am aplaudat, ca toți ceilalți, discursul grav şi simplu al domnului de la Fayette şi, cu o altă nuanță, remarcabila improvizație a domnului Villemain.

{2} La Porte spune douăzecişidouă, dar Auberv spune treizecişipatru. Domnul de Chalais strigă pînă la a douăzecea.

{3} „Parlamentul" din Otahiti a abolit pedeapsa cu moartea.

{4} Polițist

{5} Gardian

{6} Celulele disciplinare amintite (n.t.)

{7} Infirmerie

{8} *A merge cu buna-dimineața:* a fura, în zori, haine, pe ferestrele deschise, cu ajutorul unei prajini (n.t.)

{9} L-au trimis pe galere.

{10} Ani.

{11} *Mesevist:* cel condamnat la muncă silnica pe viață (M.S.V) (n.t.)

{12} Puşcariaş

{13} Ghilotina.

{14} Idem

{15} Ibidem

{16} Estrada ghilotinei.

{17} Preotul.

{18} Instrument de măsură. (n.t.)

{19} Sfântul Jacob — Măcelărirea (n.t.)